

cities BEYOND GROWTH

STEDEN VOORBIJ DE GROEI

Handboek over onderwijs

**Commons
Network**

FUHeM
educación +
ecosocial

Denk voorop

**INSTITUTE FOR
POLITICAL ECOLOGY**

Dit document is gezamenlijk opgesteld door de volgende Europese organisaties:

Transnational Institute (Nederland)

FUHEM (Spanje)

Commons Network (Nederland)

Institut za Političku Ekologiju (Kroatië)

Oikos (België)

NaZemi (Tsjechië)

Auteurs: José Bellver Soroa en Martin Čech

Bijdragen van Rowan Mataram, Elze Vermaas, Sophie Bloemen, Jo Braun, Lana Pukanic en Vedran Horvat.

Verklaring inzake het gebruik van AI: Dit onderwijs handboek is gedeeltelijk opgesteld met behulp van de AI-tool Claude, die is gebruikt om door het projectteam geproduceerde teksten (voorstel, vragenlijsten, opzet van het handboek en sessieverslagen) te combineren en te structureren. Alle door deze tool geproduceerde inhoud is door de auteurs beoordeeld, bewerkt en gevalideerd. De hoofdauteur is verantwoordelijk voor de kwaliteit en nauwkeurigheid van de verstrekte informatie.

Illustraties voor het logo en de verklarende woordenlijst: Julie Sauerwein (www.littlestudio.ink)

Illustraties voor de online cursus: Iva Jericevic

Opmaak: Cyan, Proyectos editoriales, S.A.

Uitgegeven door: FUHEM Ecosocial
C/ O'Donnell 18, 5 izda, 28009 Madrid
Teléfono: (+34) 914310280
ecosocial@fuhem.es
<https://www.fuhem.es/ecosocial/>

ISSN:

Depósito Legal:

Madrid, juli 2026

Funded by
the European Union

Deze publicatie is tot stand gekomen met financiële steun van de Europese Unie. De meningen en standpunten die hierin worden weergegeven, zijn uitsluitend die van de auteur(s) en weerspiegelen niet noodzakelijkerwijs die van de Europese Unie of het Europees Uitvoerend Agentschap voor Onderwijs en Cultuur (EACEA). Noch de Europese Unie, noch het EACEA kan hiervoor verantwoordelijk worden gehouden.

Creative Commons-licentie 4.0 Naamsvermelding – Niet-commercieel – Geen afgeleide werken (by-nc-nd)

Inhoudsopgave

INLEIDING.	5
Over <i>Cities Beyond Growth</i>	5
Voor wie is dit handboek bedoeld en hoe gebruik je het?	6
Het educatieve programma in het kort	6
1. HET CONCEPTUELE KADER VAN POST-GROEI.	9
1.1 Wat bedoelen we met 'postgroei-steden'?	9
1.2 Het conceptuele kader van het programma	11
1.3 De zes thematische assen	13
2. DE ALGEMENE MODULE Online cursus	17
2.1 Opzet en doelstellingen van de module.	17
2.2 Bereik, deelnemersprofiel en diversiteit	18
2.3 Inhoud van de sessies	19
2.4 Lesmethodologie: wat werkte en wat niet	23
2.5 Deelname, betrokkenheid en het transnationale klaslokaal.	24
3. VERWORVEN VAARDIGHEDEN EN PEER-LEARNING.	25
3.1 Via het programma ontwikkelde competenties.	25
3.2 Leren van elkaar: de waarde van het transnationale klaslokaal.	27
3.3 Toepasbaarheid buiten het klaslokaal	28
4. GELERDE LESSEN EN KRITISCHE REFLECTIE	31
4.1 Over de opzet van het programma	31
4.2 Over de pedagogiek van postgroei.	32
4.3 Over de diversiteit van Europese contexten.	33
5. DE LOKAAL AANGEPASTE (OP MAAT GEMAAKTE) MODULES	35
5.1 Rationale en opzet van de op maat gemaakte modules.	35
5.2 De zes lokale modules	36
5.3 Dynamiek tussen meerdere belanghebbenden: gedeelde lessen	39

6. AANBEVELINGEN VOOR HET REPLICEREN VAN HET PROGRAMMA . .	43
Bijlage A – Verklarende woordenlijst met sleutelbegrippen	45
Bijlage B – Bibliografie en bronnen per module	51

INLEIDING

Over Cities Beyond Growth

Steden staan centraal in de klimaat- en ecologische crisis – maar hebben ook de kans om de kern van de oplossingen te vormen. Ze zijn het brandpunt van CO₂-uitstoot, ongelijkheid en politieke beslissingen die het leven van miljoenen mensen bepalen. Maar steden zijn ook de plek waar gemeenschappen zich organiseren, waar coöperaties alternatieven ontwikkelen en waar lokale overheden kunnen optreden – vaak sneller dan nationale overheden. Kortom, ze zijn het meest veelbelovende toneel voor transformatieve verandering.

Dit handboek is het resultaat van **Cities Beyond Growth**, een transnationaal project dat wordt gefinancierd door het Erasmus+-programma van de Europese Unie.¹ Het project bracht zes maatschappelijke organisaties uit vijf Europese steden samen – het Transnational Institute (TNI) en Commons Network uit Amsterdam (Nederland), Oikos uit Gent (België), FUHEM uit Madrid (Spanje), NaZemi uit Brno (Tsjechië) en het Institut za političku ekologiju (IPE) uit Zagreb (Kroatië) – rond een gedeelde overtuiging: dat de transitie naar duurzame en klimaatbestendige steden niet alleen technische oplossingen vereist, maar ook een fundamentele verschuiving in hoe we de economie, zorg en democratische participatie begrijpen.

Het uitgangspunt van het project is dat op groei gerichte economische modellen niet langer houdbaar zijn, noch ecologisch, noch sociaal, noch politiek. Elke economie die streeft naar fatsoenlijke levensomstandigheden voor huidige en toekomstige generaties, moet binnen de planetaire grenzen opereren. Dit betekent dat we groei als leidraad voor stedelijke ontwikkeling moeten loslaten en moeten evolueren naar een **postgroei-economie** die is gebaseerd op welzijn, toereikendheid en democratische zelfbeschikking.

Het Cities Beyond Growth-project richt zich op de educatieve dimensie van het bevorderen van de benodigde verandering. Tussen 2024 en 2026 heeft het project een tweedelig educatief programma ontworpen, getest en verfijnd – een algemene onlinecursus en een lokaal aangepaste module met fysieke bijeenkomsten – dat wereldwijd aan ongeveer 1300 belanghebbenden is aangeboden en vervolgens in zes specifieke steden is uitgevoerd. Het doel was niet alleen kennis op te bouwen, maar ook educatieve processen te ontwerpen om gemeenschappen en vertegenwoordigers van lokale overheden direct in staat te stellen om in hun eigen steden de drijvende kracht te worden achter inclusieve, democratische postgroei-transities.

¹ De volledige projectnaam luidt 'Wellbeing for All: Building Climate Resilient Cities Together', hoewel het project om promotieredenen later werd omgedoopt tot Cities Beyond Growth.

Voor wie is dit handboek bedoeld en hoe gebruik je het?

Dit handboek is een praktisch hulpmiddel voor iedereen die **het educatieve programma 'Cities Beyond Growth'** wil **begrijpen, repliceren of aanpassen** – of er inspiratie uit wil putten om een eigen programma te ontwerpen.

Het is geschreven voor:

- **Docenten en trainers** bij maatschappelijke organisaties, universiteiten en in het niet-formele onderwijs die les willen geven over postgroei-steden
- **Activisten en maatschappelijke organisaties** die op zoek zijn naar een gestructureerd kader om actie te ondernemen rond thema's als huisvesting, voedsel, energie, mobiliteit, democratische technologie, democratie en zorg
- **NGO's en netwerken** die dit soort transnationale leerervaringen met meerdere belanghebbenden in hun eigen context willen overnemen

Je hoeft geen expert te zijn in postgroei-economie om dit handboek te gebruiken. Het is ontworpen om toegankelijk te zijn voor een breed publiek met uiteenlopende niveaus van voorkennis, en dient zowel als **naslagwerk** als **praktische gids**.

Het handboek kan van begin tot eind worden gelezen of per onderdeel worden geraadpleegd, afhankelijk van uw behoeften. Deel I introduceert het conceptuele kader dat aan het programma ten grondslag ligt. Deel II beschrijft de algemene onlinemodule in detailhaar opzet, inhoud en methodologie. Delen III en IV reflecteren op de vaardigheden die via het programma zijn ontwikkeld en op de geleerde lessen. Deel V presenteert de zes lokaal aangepaste modules; elk toegespitst op een specifieke stad en stakeholder-context. Het handboek sluit af met concrete aanbevelingen voor replicatie (Deel VI), evenals een Verklarende Woordenlijst van kernbegrippen (Bijlage A) en een verwijzing naar de bibliografie en hulpbronnen per module (Bijlage B).

Het educatieve programma in het kort

Het opleidingsprogramma 'Cities Beyond Growth' bestond uit twee elkaar aanvullende modules, ontworpen om deelnemers van conceptueel begrip naar lokale actie te begeleiden.

De **algemene module** werd aangeboden als een onlinecursus die toegankelijk was voor maximaal 1.000 belanghebbenden in heel Europa. De cursus was opgebouwd rond zes thematische sessies – Democratie & Zorg; Energie; Huisvesting; Voeding; Mobiliteit; Technologie – en bood een gemeenschappelijk conceptueel kader voor het begrijpen van postgroei-transities, verkende inspirerende voorbeelden van alternatieven uit heel Europa en bevorderde de grensoverschrijdende dialoog tussen deelnemers met uiteenlopende achtergronden en rollen. De cursus werd in het Engels gegeven (met simultaanvertaling in het Spaans en Tsjechisch) en ondersteund door meertalig voorbereidingsmateriaal in het Spaans, Tsjechisch, Nederlands en andere talen.

De **op maat gemaakte modules** werden ontworpen en uitgevoerd door elk van de zes partnerorganisaties. Deze vijf lokale, fysieke sessies gingen dieper in op de specifieke uitdagingen en kansen van elke stad, en één onlinecursus ging dieper in op de energietransitie. In alle gevallen werden kleinere groepen

van 20 tot 30 lokale belanghebbenden, vertegenwoordigers van de gemeenschap, ambtenaren, activisten en sociale ondernemers, bijeengebracht om postgroeistrategieën uit te werken die relevant zijn voor hun context.

Samen boden de twee modules een **leerervaring voor meerdere belanghebbenden**, waarbij bewust mensen uit verschillende sectoren en achtergronden bij elkaar werden gebracht: ngo's en maatschappelijke organisaties, lokale overheidsfunctionarissen, academici, activisten, coöperaties en gemarginaliseerde gemeenschappen. Deze mix was geen toeval, ze weerspiegelt de kernovertuiging van Cities Beyond Growth dat postgroeitransities alleen kunnen slagen als ze op democratische wijze tot stand komen, met de actieve deelname van degenen die het meest worden getroffen door de huidige ongelijkheden.

Op de volgende pagina's wordt beschreven wat er werd onderwezen, hoe dit gebeurde en wat er werd geleerd, zodat anderen op deze ervaring kunnen voortbouwen en deze verder kunnen uitwerken.

1 HET CONCEPTUELE KADER VAN POST-GROEI

1.1 Wat bedoelen we met 'postgroei-steden'?

We leven in economieën die zijn opgebouwd rond één overkoepelend doel: groei. Al decennialang beschouwen regeringen over de hele wereld de groei van het Bbp als hun belangrijkste maatstaf voor succes, hun centrale politieke belofte en de leidraad voor het overheidsbeleid. En toch vallen de negatieve effecten hiervan moeilijk te negeren: een versnellende klimaatcrisis, toenemende ongelijkheid, de systematische onderwaardering van zorg en het gemeenschapsleven, en een steeds groter wordende kloof tussen de zogenaamde 'gezondheid van economieën' en de dagelijkse ervaring van de mensen die er deel van uitmaken. De bbb-indicator is echter nooit bedoeld geweest als maatstaf voor maatschappelijke vooruitgang. Het bbb geeft de monetaire waarde weer van alle goederen en diensten die in de economie worden geproduceerd. Hierbij wordt geen rekening gehouden met andere activiteiten die essentieel zijn voor het leven, zoals onbetaald zorgwerk of het goed functioneren van ecosystemen. In plaats daarvan omvat het activiteiten die niet per se positief zijn voor samenlevingen, wat leidt tot de tegenstrijdige situatie waarin het bbb stijgt bij olierampen, ontbossing en overstromingen, of wanneer fabrieken werknemers ontslaan en aandeelhouders de winst in eigen zak steken.

Aan deze tekortkomingen ligt een **ecosociale crisis** ten grondslag: het samenkomen van ecologische, sociale en politieke crises die hun oorsprong vinden in het kapitalisme. Dit is geen toevallige opeenstapeling van afzonderlijke problemen. Dezelfde structuren, instellingen en machtsverhoudingen die de voortdurende uitbreiding van materiaal- en energiestromen aansturen, waarbij de planetaire grenzen worden overschreden, verergeren tegelijkertijd de ongelijkheden op het gebied van inkomen, geslacht en etniciteit. Degenen die het minst hebben bijgedragen aan de concentratie van winsten, lijden het meest onder de gevolgen ervan. Zeven van de negen door wetenschappers geïdentificeerde planetaire grenzen zijn al overschreden,² en de 10% van de Europeanen met de hoogste inkomens veroorzaakt meer broeikasgasemissies dan de armste 50% samen.³ Dit zijn geen technische mislukkingen die met technische oplossingen kunnen worden verholpen. Het zijn structurele tendensen van een groei afhankelijkke economie.

Postgroei is een antwoord op deze ontwikkeling. Zoals Katherine Trebeck, medeoprichtster van de Wellbeing Economy Alliance, het verwoordt, is de kernvraag hoe we de economie kunnen maken tot „een middel om het soort leven mogelijk te maken dat mensen willen leiden“, en het soort planeet dat we aan toekomstige generaties willen nalaten. Dit betekent een verschuiving van het doel: weg van de eindeloze uitbreiding van de materiële productie en naar het duurzame welzijn van mens en planeet. Uit een

2 PBScience (2025). *Planetary Health Check 2025*, Potsdam Institute for Climate Impact Research (PIK), Potsdam, Duitsland.

3 Oxfam, "De rijkste 10% van de EU stoot evenveel broeikasgassen uit als de helft van de armste bevolking van de EU", persbericht, 20 november 2023 <https://www.oxfam.org/en/press-releases/eus-richest-10-emit-much-planet-heating-emissions-half-eus-poorest-population>

recent grootschalig onderzoek is gebleken dat hiervoor aanzienlijke publieke steun bestaat.⁴ Het betekent dat er bewust moet worden gekozen welke economische activiteiten moeten worden uitgebreid (coöperaties voor hernieuwbare energie, lokale voedselsystemen, openbare diensten, zorg) en welke moeten worden teruggeschroefd (fossiele brandstoffen, speculatief vastgoed, industriële landbouw, reclame). Cruciaal is dat deze transitie rechtvaardig moet zijn: eerdere periodes van economische transformatie hebben de kosten herhaaldelijk afgewenteld op degenen die al het meest benadeeld waren door het bestaande systeem, en de postgroei-beweging weigert dat patroon te herhalen.

Verschillende verwante kaders bewegen zich op hetzelfde terrein en werden gedurende de hele cursus als uitgangspunt genomen. **'Degrowth'** richt zich expliciet op het terugdringen van de meest schadelijke sectoren van de economie, terwijl er wordt geïnvesteerd in wat essentieel is voor het menselijk leven, met het argument dat landen met een hoog inkomen hun totale verbruik van energie en materialen moeten verminderen als voorwaarde voor rechtvaardigheid, zowel binnen als over de nationale grenzen heen.⁵ **De welzijnseconomie** stelt menselijk en ecologisch welzijn centraal in economische metingen en beleid, gaat verder dan het bbp en vraagt in plaats daarvan of aan de behoeften van mensen wordt voldaan binnen de grenzen van de planeet.⁶ **De donut-economie** geeft hieraan een ruimtelijke en visuele vorm en brengt in kaart in hoeverre een stad of land tegelijkertijd voldoet aan de sociale behoeften van haar inwoners – de binnenste ring – en binnen de grenzen van de planeet blijft – de buitenste ring.⁷ **De steady-state-economie**, geworteld in de traditie van de ecologische economie, stelt dat de economie haar doorvoer van energie en materialen moet stabiliseren binnen de regeneratieve grenzen en opname capaciteit van ecosystemen, om zo kwalitatieve ontwikkeling te bereiken zonder kwantitatieve uitbreiding.⁸ Dit zijn geen concurrerende stromingen, maar complementaire invalshoeken – een punt dat wordt onderstreept door het feit dat vooraanstaande wetenschappers die aan elk van deze tradities verbonden zijn, medeauteurs zijn van een baanbrekend overzicht van het postgroei-veld.⁹ De verschillende partners in het Cities Beyond Growth-project maakten gebruik van diverse combinaties, afhankelijk van hun context. Wat zij delen is de overtuiging dat groei geen maatstaf is voor sociale vooruitgang, en dat het expliciet ontwerpen van economieën rond menselijke en ecologische bloei zowel noodzakelijk als haalbaar is.

Waarom steden? Steden zijn geen neutrale podia waarop de groeieconomie zich afspeelt – ze behoren tot de belangrijkste drijvende krachten ervan: plaatsen van wereldwijde kapitaalaccumulatie, waar rijkdom wordt gerealiseerd, toegeëigend en geconcentreerd, en waar de politieke en juridische infrastructuur van de wereldeconomie in stand wordt gehouden.¹⁰ De 1.000 grootste steden ter wereld zijn goed

4 Krpan, D., Basso, F., Hickel, J. E., Kallis, G. (2025) Beoordeling van de publieke steun voor ontgroei: op enquêtes gebaseerde experimentele en voorspellende studies. *The Lancet Planetary Health*. Jaargang 0, nummer 0, 101326. [https://www.thelancet.com/journals/lanph/article/PIIS2542-5196\(25\)00204-9/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanph/article/PIIS2542-5196(25)00204-9/fulltext)

5 Hickel, J. (2020). *Less is More: How Degrowth Will Save the World*. Penguin Rand House. Voor een systematische inleiding tot het vakgebied van ontgroei, zie ook: Nelson, A. (red.) (2026). *Routledge Handbook of Degrowth*. Routledge, en Schmelzer, M., Vetter, A. & Vansintjan, A. (2022). *The Future is Degrowth: A Guide to a World Beyond Capitalism*. Verso.

6 Jackson, T. (2016). *Prosperity without Growth*. Routledge, 2e druk; Trebeck, K. & Williams, J. (2019). *The Economics of Arrival*. Policy Press.

7 Raworth, K. (2017). *Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist*. Chelsea Green Publishing.

8 Dietz, R. & O'Neill, D.W. (2013). *Enough Is Enough: Building a Sustainable Economy in a World of Finite Resources*. Routledge; Zie voor het fundamentele theoretische kader ook: Daly, H.E. & Farley, J. (2011). *Ecological Economics: Principles and Applications*. Island Press (2e druk).

9 Kallis, G., Hickel, J., O'Neill, D.W., Jackson, T., Victor, P.A., Raworth, K., Schor, J.B. & Steinberger, J.K. (2025). Post-groei: de wetenschap van welzijn binnen planetaire grenzen. *The Lancet Planetary Health*. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(24\)00310-3](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(24)00310-3)

10 Savini, F., Ferreira, A. & von Schönfeld, K.C. (2022). *Post-Growth Planning: Cities Beyond the Market Economy*. Routledge.

voor meer dan 60% van het mondiale bbp.¹¹ Ook concentreren zij de nadelen: steden zijn verantwoordelijk voor ongeveer 70% van de wereldwijde CO₂-uitstoot, en daarbinnen worden de externe effecten van het op groei gerichte kapitalisme, vervuiling, ongelijkheid, ruimtelijke segregatie, overwerk en de versterkte gevolgen van extreme weersomstandigheden zoals hittegolven en overstromingen, het meest intens en tastbaar ervaren.¹² Tegelijkertijd bieden steden iets onvervangbaars: nabijheid. Mensen wonen dicht bij elkaar, dicht bij lokale instellingen en dicht bij de politieke besluitvorming. Dit maakt steden tot een buitengewoon vruchtbare bodem voor experimenten op het gebied van postgroei, voor wooncoöperaties, energiegemeenschappen, gemeenschappelijke tuinen, gedeelde mobiliteitsinitiatieven, participatieve begrotingen en de vele andere praktijken die een alternatieve economische logica tastbaar kunnen maken in het dagelijks leven.

1.2 Het conceptuele kader van het programma

De cursus *'Cities Beyond Growth'* is opgezet rond een gelaagd conceptueel kader in plaats van één enkele theorie. Vier onderling verbonden analytische invalshoeken liepen als een rode draad door het programma en vormden de gemeenschappelijke terminologie voor de zes thematische sessies.

De drie breuklijnen van het kapitalisme: natuur, zorg en democratie

Om de systemische aard van de uitdaging te schetsen, werd tijdens de openingssessie verwezen naar het werk van de politieke filosoof Nancy Fraser, die stelt dat het kapitalistische systeem niet louter binnen de samenleving functioneert, het verslindt actief de omstandigheden die het sociale leven mogelijk maken.¹³ Het exploiteert de natuurlijke omgeving als een gratis hulpbron en een opslagplaats voor afval, zonder deze aan te vullen. Het profiteert van betaalde arbeid, maar ook van onbetaald werk, voornamelijk zorgwerk, dat historisch gezien onevenredig vaak door vrouwen wordt verricht en dat de beroepsbevolking in stand houdt: mensen voeden, kinderen opvoeden, gemeenschappen ondersteunen. Het is afhankelijk van openbare instellingen en rechtsstelsels, terwijl het tegelijkertijd tracht deze te ondermijnen door middel van lobbywerk, belastingontwijking en reguleringskaping. Dit zijn geen toevallige mislukkingen. Het zijn structurele tendensen die inherent zijn aan de werking van op groei afhankelijke economieën.

Wat deze benadering bijzonder krachtig maakt voor de cursus, is Frasers beschrijving van **tijdarmoede**: de chronische uitputting die wordt veroorzaakt door een economie die steeds meer van werknemers eist, terwijl tegelijkertijd de sociale infrastructuur wordt ontdaan van financiering die ooit het dagelijks leven opving. De sociale crisis manifesteert zich, in haar woorden, als een systeem dat de energie onttrekt die nodig is om voor gezinnen te zorgen, huishoudens te onderhouden, gemeenschappen in stand te houden, vriendschappen te koesteren, politieke netwerken op te bouwen en solidariteit te smeden. Dit is niet louter een probleem van levenskwaliteit. Het is een structurele belemmering voor de commons, voor democratische participatie en voor elke transitie naar een post-groeimodel: energicoöperaties vereisen vrijwilligerswerk; participatieve begrotingen vereisen burgerbetrokkenheid;

¹¹ <https://www.oxfordeconomics.com/global-cities-index/>

¹² Seto, K.C., Churkina, G., Hsu, A., et al. (2022). Hoofdstuk 8: Stedelijke systemen en andere nederzettingen. In: IPCC, *Klimaatverandering 2022: Beperking van klimaatverandering*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009157926.010>

¹³ Fraser, N. (2023). *Kannibaal-kapitalisme: hoe ons systeem de democratie, zorg en de planeet verslindt en wat we daaraan kunnen doen*. Verso.

gemeenschapstuinen vereisen collectief onderhoud. Een samenleving waarin mensen uitgeput zijn door overwerk en financiële onzekerheid is er een waarin de commons niet kunnen bloeien.

Dit kader hielp ook de verbanden bloot te leggen tussen sessies die anders misschien als afzonderlijke sectorale problemen zouden overkomen. De huisvestingscrisis, de crisis in het voedselsysteem, de crisis van energiearmoede, het democratisch tekort – dit zijn verwante uitingen van dezelfde onderliggende dynamiek: de ondergeschiktheid van menselijke behoeften en ecologische integriteit aan de logica van kapitaalaccumulatie.

Voorbij marktgerichte institutionele kaders

Aangezien goederen en diensten hoofdzakelijk via drie instellingen kunnen worden georganiseerd – de **staat** (openbare voorzieningen, democratische verantwoording, herverdeling), de **markt** (concurrentie, prijssignalen, privé-eigendom) en de **commons** (collectieve zelforganisatie, gedeeld bestuur, gemeenschapseigendom), zijn hedendaagse kapitalistische steden sterk naar de markt gekanteld, waarbij de staat vaak meer optreedt als facilitator van particuliere accumulatie dan als garant voor het algemeen welzijn. De commons, historisch onderdrukt door omheiningprocessen, juridisch gemarginaliseerd, maar nog steeds aanwezig, vormen de derde institutionele sector die postgroeisteden actief zouden moeten koesteren, hetzij via autonome gemeenschapsorganisatie, hetzij via beleid dat overheidsop treden heroriënteert op sociaal welzijn, of via een combinatie van beide.

Commons zijn zelfbeheerde, door de gemeenschap geleide processen om middelen en relaties te beheeren. 'Commoning', de voortdurende praktijk van collectief gebruik, bestuur en gemeenschapsopbouw, biedt een postkapitalistische organisatievorm die afstand neemt van lineair denken en individualisme, en zich richt op ecosystemen en relaties. De zes sectorale voorbeelden uit de cursus – woningcoöperaties, energiegemeenschappen, voedselbeleidsraden, participatieve begrotingen, digitale commons, fietsverenigingen – kunnen stuk voor stuk worden gezien als experimenten om dat institutionele evenwicht te herstellen en om aan te tonen dat in basisbehoeften kan worden voorzien via bestuursvormen die gebruikswaarde boven ruilwaarde stellen.

Het gaat erom dat steden afstappen van de standaardveronderstelling dat markten op efficiënte en rechtvaardige wijze in basisbehoeften zullen voorzien, een veronderstelling die door de feiten consequent wordt weerlegd, en zich richten op een weloverwogen institutioneel ontwerp dat gebruikmaakt van alle drie de modellen. Dit betekent niet alleen het van onderaf cultiveren van de commons, maar ook het heroriënteren van overheidsop treden: het ombuigen van overheidsinvesteringen, regelgeving en aanbestedingen, weg van het faciliteren van de markt en naar de actieve ondersteuning van collectieve en publieke voorzieningen. Centraal in deze heroriëntatie staat de praktijk van **decommodificatie**: basisbehoeften onttrekken aan de marktlogica en de voorziening ervan waarborgen via publieke of collectieve instellingen. Decommodificatie gaat de voortdurende uitbreiding van de handelsvorm tegen – de omzetting van voorheen gratis of non-profit entiteiten (zorg, water, energie, huisvesting, data) in marktgoederen. Wanneer winst het enige doel van de voorziening is, neemt de kwaliteit af, wordt de toegang ongelijk en worden werknemers uitgebuit. In steden kan decommodificatie door vele actoren worden aangestuurd: coöperaties, gemeenschappen, gemeenten, non-profitorganisaties. Overheidsop treden, wanneer dit wordt geheroriënteerd op sociaal welzijn, behoort tot de krachtigste aanjagers. Het vindt nu al plaats, in alle zes domeinen die in de cursus worden onderzocht, en vormt een van de meest directe praktische uitingen van het postgroeidenken in het stadsleven.

Stedelijk metabolisme

Een rode draad door de meeste sessies was het concept van **het stedelijk metabolisme**: het inzicht dat steden functioneren als systemen die zijn ingebed in stromen van energie, voedsel, water, materialen en afval die zich tot ver buiten de stadsgrenzen uitstrekken. Als steden worden gezien als levende organismen, omvat hun metabolisme biofysische uitwisselingen met de natuur – voornamelijk met plattelandsgebieden die essentiële materialen en energie leveren en hun afval opnemen. Deze stromen zijn niet louter technisch: ze zijn politiek. Wie ze beheerst, hoe ze worden gereguleerd, wie ervan profiteert en wie de kosten draagt, ook in het Mondiale Zuiden, zijn evenzeer vragen van macht als van planning. Een postgroei-benadering van het stedelijk metabolisme vraagt niet alleen hoe deze stromen efficiënter kunnen worden gemaakt, maar ook hoe ze rechtvaardiger, lokaler, democratischer en meer binnen ecologische grenzen kunnen worden gehouden.

Toereikendheid

Nauw hiermee verbonden is het principe van **toereikendheid** – het idee dat het doel van beleid niet ligt in het maximaliseren van productie en consumptie, maar in het waarborgen van *voldoende*: voldoende energie om warm te blijven, voldoende voedsel om goed te eten, voldoende huisvesting om waardig te leven, voldoende tijd om voor elkaar te zorgen. Tijdens de energiesessie werd hier een belangrijk onderscheid gemaakt: energie-efficiëntie richt zich op het verminderen van de individuele vraag, terwijl energietoereikendheid zich richt op het terugdringen van de vraag op systeemniveau, waarbij wordt gevraagd of de totale hoeveelheid energie die de economie nodig heeft, verenigbaar is met de grenzen van de planeet. Dit onderscheid geldt voor alle sectoren: vanuit het perspectief van toereikendheid wordt eerst de vraag gesteld hoeveel genoeg is, en voor wie.

Toereikendheid betekent geen bezuinigingen of ontbering. Voor de meerderheid van de mensen in Europese steden zou een toereikende economie meer betekenen – meer zekerheid, meer tijd, meer verbondenheid – en niet minder. Het zijn de bovenste lagen van de consumptie die moeten inkrimpen. In die zin is een **technische definitie** van een postgroei-interventie er een die de materiaalstromen van de verstedelijking vertraagt, terugschroeft en herstructureert; een **politieke definitie** richt zich op de antikapitalistische of postkapitalistische politiek die nodig is om dat doel te bereiken. Beide dimensies zijn noodzakelijk, en de cursus heeft zich bewust gedurende het hele traject met beide beziggehouden.

1.3 De zes thematische assen

Een van de centrale pedagogische keuzes van de cursus *'Cities Beyond Growth'* was om de inhoud te organiseren rond zes fundamentele menselijke behoeften en/of cruciale sectoren – democratie en zorg, energie, huisvesting, voedsel, mobiliteit en technologie – in plaats van rond abstracte economische theorie. Deze sectorale structuur was bewust gekozen en bleek in de praktijk om verschillende redenen effectief.

Ten eerste bood het de deelnemers, ongeacht hun achtergrond of primaire werkterrein, een instap via een domein dat ze al kenden en waar ze om gaven, voordat ze werden uitgenodigd om de verbanden met de andere domeinen te ontdekken. Een activist die zich bezighield met woningcoöperaties kon

herkennen hoe de 'energy commons'-beweging met vergelijkbare uitdagingen te maken had en vergelijkbare oplossingen had ontwikkeld. Een ambtenaar die verantwoordelijk was voor voedselinkoop kon de relevantie inzien van mechanismen voor participatieve democratie die waren ontwikkeld in de context van stedelijke mobiliteit. De cursus bouwde stapsgewijs aan systemisch denken, via het concrete en vertrouwde in plaats van het abstracte en algemene. Ten tweede voorkwam de sectorale aanpak de zelfselectie die postgroei-educatie vaak beperkt: in plaats van alleen deelnemers aan te trekken die zich al met het label identificeren, bracht het mensen bij elkaar via hun specifieke aandachtspunt – huisvesting, voedsel, mobiliteit, digitale rechten – en breidde dat aandachtspunt uit naar een breder kader.

Tijdens de sessies kwamen verschillende **overkoepelende patronen** naar voren die de samenhang van de stedelijke postgroei-agenda als geheel belichten:

- **De grenzen van het techno-solutionisme**

In meerdere sessies kwam een kritische blik naar voren op oplossingen die efficiëntie en technologische vervanging nastreven zonder de onderliggende omvang van de vraag ter discussie te stellen. Dit kwam het duidelijkst naar voren in de sessie over energie: de wereldwijde uitbreiding van hernieuwbare energiebronnen heeft grotendeels gediend om het toenemende energieverbruik te voeden in plaats van fossiele brandstoffen te vervangen, omdat het winstmotief dat in particuliere energiemarkten is ingebouwd, de prikkel wegneemt om de vraag te verminderen. Dezelfde logica – dat er meer wordt gebouwd (huizen, wegen, ...) zonder de verdeling van de toegang en het beheer van de voorzieningen aan te pakken – werd tijdens de sessies over huisvesting en mobiliteit ter discussie gesteld. Postgroei is niet tegen technologie, maar benadrukt dat het ontwerp, het eigendom en het beheer van technologie net zo belangrijk zijn als de technologie zelf.

- **Bottom-up en top-down in productieve wisselwerking**

In elke sessie waren de meest transformatieve voorbeelden die waarbij grassroots-initiatieven en faciliterende beleidskaders zich samen hadden ontwikkeld, waarbij het ene het andere mogelijk maakte. Zo zijn Italiaanse sociale coöperaties voortgekomen uit gemeenschapsorganisatie en werden ze later wettelijk erkend en ondersteund door de staat. De eeuwenoude traditie van sociale huisvesting in Wenen vond haar oorsprong in een periode van radicale gemeentelijke politiek en is in stand gehouden door institutioneel ontwerp. Het postgroei-akkoord van Girona verbindt het maatschappelijk middenveld, de academische wereld en de gemeente formeel rond een gezamenlijke agenda. Noch bottom-up-experimenten, noch top-down-hervormingen zijn op zichzelf voldoende: de postgroei-stad heeft beide nodig, in een weloverwogen en duurzame samenwerking.

- **Coöperaties als bouwsteen**

In elke sessie – energiegemeenschappen (bijv. REScoop, Carbon Coop), woningcoöperaties (bijv. Miethäuser Syndikat, La Borda), voedselcoöperaties (bijv. La Osa, La Louve), mobiliteitscoöperaties (bijv. Som Mobilitat), digitale coöperaties en andere – kwamen coöperaties naar voren als een fundamentele institutionele vorm van de postgroeistad. Ze zijn structureel democratisch (bijv. één lid, één stem), ze geven voorrang aan gebruikswaarde boven ruilwaarde, ze herinvesteren overschotten in de gemeenschap in plaats van ze eruit te halen, en ze bouwen collectieve capaciteit en veerkracht op. Zoals Chris Vrettos van REScoop tijdens de cursus betoogde – op basis van onderzoek naar het transformatieve vermogen van energiegemeenschappen in heel Europa op het gebied van degrowth – zijn er vijf

elementen die elk initiatief echt in lijn brengen met postgroei: onderwijs en het opbouwen van vaardigheden; het transformeren van grondstoffenstromen in de richting van zelfvoorziening; democratisch bestuur; en strategische netwerken voor systemische verandering – een kader dat in alle zes domeinen weerklink vond.

- **Tijdhervreiding als transformatieve horizon**

Tijdens de sessies kwam de kwestie van tijd niet alleen naar voren als een belemmering, maar ook als een van de meest terugkerende leidende principes van de cursus: dat een postgroei-stad bovenal mensen met tijd nodig heeft. Tijd om energiecoöperaties en huurdersverenigingen op te richten, om te koken en deel te nemen aan gemeenschappelijk voedselbeheer, om fietsbijeenkomsten bij te wonen, om voor anderen te zorgen, om deel te nemen aan het democratische leven. De hervreiding van werktijd, het verminderen van de uren die de economie eist en deze teruggeven aan mensen, gemeenschappen en het algemeen belang werd gepresenteerd als een van de meest directe beleidsinstrumenten waarover steden beschikken. De proef met de vierdaagse werkweek in Valencia (Spanje), die stress verminderde, de gezondheid verbeterde, meer tijd opleverde voor zorg en het maatschappelijk leven, en vooral kinderen ten goede kwam, werd niet gepresenteerd als een marginaal experiment, maar als bewijs dat deze hervreiding al aan de gang is en politiek haalbaar is. Een postgroei-stad kan niet worden opgebouwd door uitgeputte mensen, maar meer nog: ze kan alleen worden opgebouwd wanneer mensen de tijd en energie hebben om haar samen op te bouwen.

De onderstaande tabel geeft een overzicht van de zes thematische assen van het programma en de partnerorganisaties die verantwoordelijk zijn voor elke sessie.

Thema	Partner
Democratie & Zorg	Oikos
Energie	TNI
Huisvesting	NaZemi
Voedsel	FUHEM
Stedelijke mobiliteit	IPE
Democratische technologie	Commons-netwerk

Samen vormen deze zes domeinen weliswaar niet de volledige postgroei-agenda, maar ze bestrijken wel de cruciale en materieel significante stromen van de stedelijke economie en de dimensies van het dagelijks leven die het meest direct worden gevormd door de economische organisatie. Ze zijn ook nauw met elkaar verweven: een stad die haar energiesysteem koolstofvrij maakt maar voedsel, huisvesting en mobiliteit aan de marktlogica overlaat, heeft haar metabolisme niet getransformeerd; een stad die participatieve democratie invoert maar de handelsvorm van haar basisdiensten intact laat, heeft haar politiek niet getransformeerd. De ambitie van postgroei-urbanisme is systemisch, en de structuur van dit onderwijsprogramma is zo ontworpen dat dit systemische karakter voelbaar en begrijpelijk wordt gemaakt, domein voor domein. Ook zijn er sectorale, postgroei-voorlopende voorbeelden gekozen voor de bottom-up- en top-down-onderdelen van elk webinar om de belangrijkste postgroei-waarden en -principes tot uitdrukking te brengen, zoals de noodzaak van collectieve actie of het principe van beperkte winstonttrekking.

Postgroei is, zoals Federico Savini in de inleiding van de cursus (sessie 0) benadrukte, geen project voor een minderheid, het is een politiek van 'meer' voor velen en een politiek van 'minder' voor enkelen. De cursus is in die geest ontworpen, en dit handboek documenteert wat deze heeft opgeleverd.

2

DE ALGEMENE MODULE

Online cursus

2.1 Opzet en doelstellingen van de module

De algemene module van het educatieve programma van het project werd opgezet als een online cursus van zes weken, getiteld 'Cities Beyond Growth', en stond open voor deelnemers uit heel Europa en daarbuiten. De centrale ambitie was het bieden van een gedeeld conceptueel vocabulaire voor het begrijpen van postgroei-stedelijke transitie, het introduceren van inspirerende voorbeelden van alternatieven uit verschillende Europese steden (maar niet uitsluitend), en het bevorderen van een duurzame grensoverschrijdende dialoog tussen mensen met uiteenlopende professionele achtergronden en rollen.

De cursus werd gezamenlijk gecoördineerd door de zes partnerorganisaties van Cities Beyond Growth en vond plaats op Moodle, een open-source e-learningplatform dat als digitale ruggengraat van het programma fungeerde. Elke week nam een andere partnerorganisatie het voortouw, bij het ontwerpen van de inhoud, het selecteren en briefen van sprekers, het faciliteren van het live-webinar en het modereren van het Moodle-forum in de dagen voor en na de sessie. Deze roulerende structuur gaf deelnemers inzicht in de werkcultuur en lokale expertise van zes verschillende maatschappelijke organisaties en zorgde ervoor dat geen enkel institutioneel perspectief de algehele opzet van de cursus domineerde; alle bijdragen van elke organisatie werden echter door vakgenoten beoordeeld.

CARE + DEMOCRACY

URBAN MOBILITY

DIGITAL

HOUSING

ENERGY

FOOD

cities BEYOND GROWTH

**Cities Beyond Growth:
A Free Six-Week Online Course**

How can we design thriving cities that prioritise wellbeing and prosperity for all over economic growth for a few?

Every Wednesday from 8th October - 12th November | 3:30 - 5:00 PM CET

Commons Network, tni, FUEM, iie, Oikos, NAZEMI

De live-sessies vonden wekelijks plaats via Zoom, duurden ongeveer negentig minuten en werden gevolgd door meertalige breakout-rooms waar deelnemers de discussie in kleinere groepen konden voortzetten in de taal van hun voorkeur. Alle sessies werden live vertaald naar het Spaans en Tsjechisch. Het materiaal op het Moodle-platform, kernteksten, aanvullende bronnen, video's en podcasts, werd in meerdere talen beschikbaar gesteld, voornamelijk Engels, Spaans, Tsjechisch en Nederlands, wat de taalkundige diversiteit van de deelnemers weerspiegelde.

Een van de meest ingrijpende ontwerpbeslissingen was de keuze voor een **sectorale structuur**: in plaats van de cursus te organiseren rond abstracte economische theorie of het concept van postgroei als zodanig, was elke sessie verankerd in één cruciale behoefte of sector: democratie en zorg, energie, huisvesting, voedsel, stedelijke mobiliteit en democratische technologie. Deze aanpak voorkwam de zelfselectie die postgroei-educatie vaak beperkt, waarbij evenementen vooral diegenen aantrekken die zich al met het label identificeren. Door via een specifiek domein binnen te komen: huisvesting voor een huurdersorganisator, voedsel voor een beoefenaar van stadslandbouw, energie voor een lid van een gemeenschapscoöperatie, maakten deelnemers kennis met het bredere kader van postgroei via iets dat voor hen al betekenis had. Vanuit ons perspectief werkte de sectorale structuur juist goed omdat deze een al te abstracte inleiding vermeidde en het mogelijk maakte dat systemische verbanden zich in de loop van de weken op organische wijze konden ontvouwen.

2.2 Bereik, deelnemersprofiel en diversiteit

De cursus trok meer dan 1700 geregistreerde deelnemers uit meer dan 100 landen. Deze omvang was opmerkelijk voor een door het maatschappelijk middenveld geleid onderwijsprogramma en weerspiegelde zowel de groeiende belangstelling voor postgroei-ideeën als de organisatorische capaciteit van de zes partnerorganisaties en hun netwerken.

De deelnemers hadden zeer uiteenlopende professionele en maatschappelijke achtergronden: medewerkers van ngo's, academici, ambtenaren van lokale overheden, opleiders en beleidsvoorvechters. Deze professionele diversiteit werd bewust bevorderd via de wervingsstrategie van elke partnerorganisatie en gaf de discussies een karakter dat in puur academische of puur activistische settings zelden tot stand komt. Een ambtenaar en een huurdersorganisator die zich beiden bezighouden met dezelfde vraag over de decommodificatie van huisvesting, brengen verschillende beperkingen, verschillende kennis, verschillende geografische achtergronden en verschillende belangen in het gesprek in, en de cursus werd verrijkt door de aanwezigheid van beiden in de zaal.

De deelnemers waren voornamelijk verspreid over vele Europese landen (minstens 70 % van de deelnemers), met een opvallende vertegenwoordiging uit Spanje, Tsjechië, Nederland en België, maar er was ook een aanzienlijke vertegenwoordiging van deelnemers uit zowel Zuid- als Noord-Amerika (elk ongeveer 4 %), en uit andere delen van de wereld, zoals bleek uit discussies waarin voorbeelden uit Indonesië, Mexico, Griekenland en Australië aan de orde kwamen. Deze geografische spreiding vereiste bewuste aanpassingen: het Moodle-platform bood voor elke sessie materiaal in meerdere talen aan, en de breakoutrooms na de webinars werden per taal georganiseerd – Engels, Spaans, Tsjechisch, Frans, Duits en Nederlands – om ervoor te zorgen dat deelnemers die minder vertrouwd waren met het Engels, volledig konden deelnemen. Tijdens de webinars werd live vertolking verzorgd.

De voorkennis over post-groeiconcepten liep sterk uiteen onder de deelnemers, zoals we konden vaststellen aan de hand van vragenlijsten voorafgaand aan de cursus zelf. Terwijl sommigen al zeer vertrouwd

waren met de kaders, kwamen anderen er voor het eerst mee in aanraking, waardoor het echt moeilijk was om de diepgang van de inhoud tegelijkertijd op alle niveaus af te stemmen. Deze heterogeniteit werd aangepakt door middel van een bewust gelaagde aanpak van het lesmateriaal: kernteksten die toegankelijk waren voor nieuwkomers, naast aanvullende bronnen voor degenen die zich verder wilden verdiepen, in verschillende formaten – artikelen, video's, podcasts – en meerdere talen. Ook werd er een woordenlijst met sleutelbegrippen gepubliceerd op het Moodle-platform van de cursus om een gemeenschappelijk begrip van de terminologie bij alle deelnemers te waarborgen. Het doel was om **meerdere instapmogelijkheden** te bieden, zodat deelnemers konden deelnemen op basis van hun eigen achtergrond en interesse, in plaats van achterop te raken of onvoldoende uitgedaagd te worden.

2.3 Inhoud van de sessies

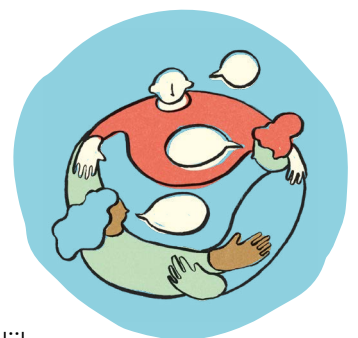
Sessie 0 – Inleiding tot postgroeisteden

Voordat de zes thematische sessies van start gingen, werden de deelnemers uitgenodigd om deel te nemen aan een inleidende sessie die bedoeld was om de conceptuele basis van de cursus te leggen. In tegenstelling tot de wekelijkse webinars werd Sessie 0 volledig aangeboden via een vooraf opgenomen video en een woordenlijst op Moodle, waardoor de deelnemers bij de eerste live-sessie konden aankomen met een gedeelde basiskennis.

Centraal stond een korte video met interviews met drie wetenschappers wier werk ten grondslag ligt aan de stedelijke postgroei-agenda. Katherine Trebeck, medeoprichtster van de Wellbeing Economy Alliance, introduceerde het kernargument voor het heroriënteren van economieën op menselijke ontplooiing in plaats van materiële expansie. Federico Savini, universitair hoofddocent 'Environmental Planning, Institutions and Politics' aan de Universiteit van Amsterdam en oprichter van de Post-Growth Cities Coalition, legde uit waarom steden geen neutrale podia zijn voor de groei-economie, maar juist tot de belangrijkste drijvende krachten ervan behoren en waarom ze tevens de meest veelbelovende locaties voor transformatie zijn. Imogen Hamilton-Jones, Policy Fellow bij LSE Cities, bood een kritisch perspectief op het bbp als maatstaf voor vooruitgang en op de nabijheid en stedelijke dichtheid die steden tot een unieke vruchtbare bodem maken voor experimenten op het gebied van postgroei. Samen behandelden de drie interviews twee fundamentele vragen die in de rest van de cursus per sector diepgaand zouden worden onderzocht: wat betekent postgroei, en waarom is het van belang op stedelijke schaal? Een bijbehorende woordenlijst introduceerde de sleutelbegrippen – ecosociale crisis, toereikendheid, decommodificatie, commons... – die in alle zes sessies zouden terugkomen.

Sessie 1 – Democratie & Zorg

De openingssessie, georganiseerd door **Oikos**, zette de conceptuele toon voor de gehele cursus. De sessie introduceerde de structurele relatie tussen kapitalisme en de crises op het gebied van natuur, zorg en democratie – waarmee de rode draad werd gelegd die door alle volgende sessies zou lopen. Twee gastsprekers gingen dieper in op specifieke aspecten van dit kader. Professor Vera Zamagni van de Universiteit van Bologna presenteerde het Italiaanse model van sociale coöperaties als een voorbeeld van collectief georganiseerde zorg, onder meer via de wettelijk

erkende vorm waarin begunstigden deelnemen aan het bestuur. Éric Piolle, burgemeester van Grenoble, beschreef de infrastructuur voor participatieve democratie van de stad: een systeem van zes mechanismen, waaronder participatieve begrotingen, het recht van burgers om vragen te stellen, onafhankelijke burgerraden, buurtcentra en een proces voor langetermijnvisie (Grenoble 2040). Tijdens de sessie werd ook de proef met de vierdaagse werkweek in Valencia (Spanje) geïntroduceerd als beleidsinstrument om tijdarmoede aan te pakken en ruimte te creëren voor zorg en het maatschappelijk leven.

In de daaropvolgende discussie werd ingegaan op de spanning tussen burgerinitiatief en institutionele verantwoordelijkheid – hoeveel kan er van vrijwilligers worden gevraagd en wat moet de staat garanderen – en op de vraag hoe vooruitstrevende steden kunnen samenwerken met minder op één lijn liggende nationale regeringen, een vraag die vooral weerklank vond bij deelnemers uit landen met rigide nationale bestuursstructuren.

Sessie 2 – Energie

De energiesessie, georganiseerd door **het Transnational Institute**, plaatste de cursus in het kader van het wereldwijde debat over de energietransitie en stelde tegelijkertijd de heersende invalshoek ter discussie. De sessie begon met het argument dat de uitbreiding van hernieuwbare energiebronnen grotendeels heeft gediend om de toenemende consumptie van energie te voeden in plaats van fossiele brandstoffen te vervangen, omdat winstgedreven energiemarkten de prikkel wegnemen om de vraag te verminderen – een kritiek die rechtstreeks aansloot bij de logica van toereikendheid die in de vorige sessie was geïntroduceerd. Vervolgens onderbouwden twee praktijkmensen het betoog met concrete voorbeelden. Ellie Radcliffe van Carbon Coop beschreef hun werk in Manchester, waar samenwerking tussen gemeentelijke actoren en leden van de gemeenschap erop gericht is de energietransitie te democratiseren en de energie-efficiëntie van huishoudens te verbeteren. Chris Vrettos van REScoop presenteerde de Europese energecoöperatiebeweging en stelde dat energiegemeenschappen – door hun democratisch bestuur, gerichtheid op voldoende leven en strategische netwerken – echte motoren vormen voor een transformatie na de groei.

De daaropvolgende discussie leidde tot een debat dat gedurende de hele cursus terugkwam: ligt de prioriteit bij het uitbreiden van de productie van hernieuwbare energie, of bij het algeheel terugdringen van de energievraag? Deelnemers uit contexten met een gebrekkige netinfrastructuur of extreme energiearmoede brachten belangrijke perspectieven naar voren op de toereikendheid argumenten die, die uitgaan van een basisniveau van adequate toegang. Dit leidde tot een breder debat over rechtvaardigheid binnen energietransities en de complexiteit van het waarborgen van toegang tot energie terwijl tegelijkertijd de vraag wordt teruggedrongen.

Sessie 3 – Huisvesting

De sessie over huisvesting, georganiseerd door **NaZemi**, ging in op een van de politiek meest beladen onderwerpen van de cursus: de wereldwijde huisvestingscrisis en de wijdverbreide overtuiging dat meer bouwen de oplossing is. Petr Kodenko Kubala van het Instituut voor Sociologie van de Tsjechische Academie van Wetenschappen introduceerde de ecologische en sociale kritiek op de dominante benadering, waarbij hij betoogde dat de huisvestingscrisis in wezen een crisis van

commodificatie en financialisering is, en niet van aanbod. Twee gastsprekers schetsten alternatieve wegen. Steph Collins van CATU (de Ierse huurdersbond) beschreef het werk van grassroots-huurdersorganisaties als een middel om politieke macht op te bouwen onder degenen die het meest getroffen worden door onzekere huisvestingssituaties. Gerlinde Gutheil-Knopp-Kirchwald van de Oostenrijkse Federatie van Woningcorporaties met Beperkte Winst presenteerde een eeuwenoud institutioneel model dat een miljoen woningen beheert en overschotten herinvesteert in haar missie in plaats van ze uit te keren aan aandeelhouders – een werkend voorbeeld van grootschalige decommodificatie.

De sessie vond veel weerklank bij deelnemers uit verschillende nationale contexten, wat een weerspiegeling was van de gedeelde ervaring dat huisvesting steeds onbetaalbaarder en ontoegankelijker wordt. De meest opvallende rode draad in de discussie waren de kosten en moeilijkheden van het huren in contexten met zwakke regelgeving, en de vraag hoe een sterker publiek eigendom en strengere regelgevingskaders dit zouden kunnen aanpakken. Een zorg die breed gedeeld bleek te zijn en geen verdeeldheid zaaide. Sociaal-demografische verschillen tussen de deelnemers: degenen die particulier huren, degenen in gesubsidieerde woningen, degenen die zich een weg banen door postsocialistische woningmarkten, bepaalden de specifieke invalshoeken van waaruit mensen zich in de discussie mengden, maar de algehele dynamiek was er een van collectieve erkenning van een systemisch probleem in plaats van polarisatie over oplossingen. De meest effectieve pedagogische aanpak bleek het aanhalen van concrete historische en hedendaagse voorbeelden te zijn zoals Rood Wenen, het Miethäuser Syndikat in Duitsland, woningcoöperaties in Zwitserland, in plaats van uitsluitend te vertrouwen op structurele argumenten.

In de breakoutrooms kwam een bijzonder opvallende observatie naar voren: hetzelfde systeem produceert tegelijkertijd zowel daklozen als een enorme voorraad leegstaande woningen, een tegenstrijdigheid die voor veel deelnemers de structurele aard van de crisis duidelijk maakte.

Sessie 4 – Voedsel

De sessie over voedsel, georganiseerd door **FUHEM**, bood een systemisch overzicht van het agro-industriële voedselmodel en de ecosociale gevolgen daarvan, waarbij agro-ecologie werd gepositioneerd als het alternatieve organiserende kader. Twee gastsprekers vulden dit aan met diverse voorbeelden. Andrea Calori onderzocht de rol van gemeentelijk voedselbeleid, waarbij hij putte uit de lessen van de steden die het Milan Urban Food Policy Pact hebben ondertekend en uit de bredere empirische basis over geïntegreerd stedelijk voedselbeheer. Nerea Morán bracht het landschap van gemeenschapsgerichte alternatieven in de hele agrovoedselketen in kaart, van stadstuinen en schoolkantines tot solidaire voedselbanken, netwerken voor het verzamelen van restoogst en consumentencoöperaties, waarbij ze voornamelijk putte uit voorbeelden uit Spaanse steden en deze koppelde aan bredere Europese patronen.

De betrokkenheid van de deelnemers was gedurende de hele sessie zeer groot, met een levendige discussie en meer vragen dan er in de beschikbare tijd konden worden behandeld (iets wat overigens ook in andere sessies gebeurde). De meest aansprekende discussie ging over de vraag hoe bottom-up-initiatieven kunnen worden opgeschaald: de deelnemers waren niet zozeer geïnteresseerd in de vraag of er alternatieven bestaan – de sessie maakte duidelijk dat die er in overvloed zijn – maar in welke combinatie van burgerinitiatieven en gemeentelijk beleid nodig is om van geïsoleerde initiatieven naar een getransformeerd voedselsysteem te komen. In ieder geval was het belangrijkste inzicht dat de deelnemers

meenamen dat er in hun steden al veel postgroei-voedselinitiatieven gaande zijn, maar dat deze onvoldoende zichtbaar zijn en onvoldoende met elkaar verbonden zijn.

Sessie 5 – Stedelijke mobiliteit

De door IPE georganiseerde sessie over mobiliteit presenteerde drie casussen op verschillende schaalniveaus en met verschillende uitgangspunten, die allemaal illustreerden hoe steden hun vervoerssystemen kunnen transformeren door de ruimte op straat en de politieke aandacht te herverdelen, weg van de personenauto. Herbert Tiemens beschreef de 25-jarige transformatie van Utrecht: een geleidelijk, cumulatief proces van investeringen in fietsinfrastructuur, het verplaatsen van autoverkeer naar de buitenste ringwegen en nieuwe woonwijken die vanaf het begin werden gebouwd met een minimum aan parkeerplaatsen – met als hoogtepunt een visie op een ‘10-minutenstad’ voor 2040. Tena Šarić Rukavina van Sindikat biciklista uit Zagreb liet zien hoe aanhoudende belangenbehartiging door het maatschappelijk middenveld – waarbij technisch beleidswerk, publieke mobilisatie, verkiezingscampagnes en deelname aan officiële planningsprocessen worden gecombineerd – de politieke wil en institutionele praktijk kan veranderen, zelfs in steden die vanuit ongunstige omstandigheden beginnen. Sergi Cot Cantalosella uit Girona presenteerde de baanbrekende postgroei-overeenkomst van de stad met de Universiteit van Girona, Research & Degrowth en Dark Matter Labs, en beschreef hoe participatieve processen rond de nieuwe lage-emissiezone van de stad potentiële weerstand hadden omgezet in een breed draagvlak voor de hervorming onder het publiek.

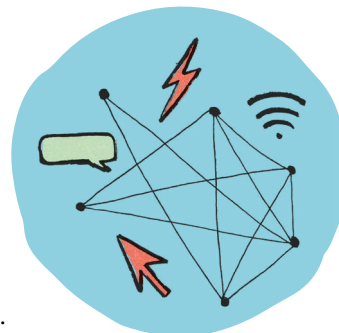

De sessie onderstreepte een overkoepelende les: de analogie tussen huisvesting en mobiliteit klopt precies. Het aanleggen van meer rijstroken lost de verkeersopstoppen niet op, net zoals het bouwen van meer woningen de huisvestingscrisis niet oplost. Beide vereisen een op toereikendheid gerichte herverdeling in plaats van uitbreiding van het aanbod.

In de breakout-rooms ontstond een rijke discussie over subjectieve veiligheid – het feit dat straten veiliger aanvoelen voor fietsers en voetgangers evenzeer afhangt van sociale dichtheid en de aanwezigheid van de gemeenschap als van infrastructuur – en over de contra-intuïtieve bevinding dat buurten met weinig verkeer **doorgaans vóór de implementatie van verkeersmaatregelen worden gevreesd** en erna worden omarmd.

Sessie 6 – Democratische technologie

De laatste sessie ging in op een aspect van de postgroei-transitie dat vaak over het hoofd wordt gezien: de digitale infrastructuur die ten grondslag ligt aan de hedendaagse economie. De gastorganisatie, **Commons Network**, introduceerde het concept van digitale commons en het argument dat technologie niet neutraal is: het ontwerp, het eigendom en de bestuursstructuur ondersteunen of ondermijnen democratische en gtoereikendheid gerichte economische praktijken. Sujith Nair, mede-ontwikkelaar van het Beckn Protocol, presenteerde een voorbeeld van een open, interoperabele digitale infrastructuur die vanaf het begin is ontworpen voor het algemeen belang in plaats van voor een platformmonopolie. Deze interoperabiliteit werd gepresenteerd als een manier om de extractivistische logica van dominante platforms tegen te gaan, waarbij

netwerkeffecten waarde en macht concentreren. Anna Julià Verdaguer van Som Mobilitat beschreef een technologiecoöperatie in Catalonië die democratisch bestuur combineert met praktische mobiliteitsdiensten, waarmee ze aantoonde dat de gemeenschapseconomie en digitale innovatie niet met elkaar in conflict staan.

De sessie diende als een effectieve afsluiting van de cursus: ze bracht de digitale dimensie in het post-groei-debat en legde een expliciet verband tussen technologisch bestuur en de andere domeinen die in de voorgaande weken aan bod waren gekomen. De coöperatieve vorm kwam hier, net als in elke sessie, naar voren als het centrale institutionele instrument – in dit geval toegepast op de digitale platforms en datasystemen waarvan al die sectoren in toenemende mate afhankelijk zijn.

2.4 Lesmethodologie: wat werkte en wat niet

Gedurende de zes sessies werd een consistente methodologische opzet gehanteerd (met kleine aanpassingen tijdens de cursus): een inleidende lezing of presentatie door de gastorganisatie, gevolgd door twee of drie gastsprekers die bottom-up- en top-down-voorbeelden presenteerden, daarna een gemodererde vraag-en-antwoondronde op basis van vragen die deelnemers via de chat hadden ingediend, en tot slot meertalige breakoutrooms voor discussie onder deelnemers. Deze structuur bleek effectief om conceptuele grondslagen te combineren met concreet bewijs, en om ruimte te bieden aan de stem van de deelnemers zonder in te boeten aan inhoudelijke diepgang. Gedurende alle zes sessies werd de begeleiding verzorgd door dezelfde persoon – Shaun Matsheza, van TNI – een continuïteit die essentieel bleek om de wekelijkse thema's met elkaar te verbinden en de cursus als geheel een samenhangende rode draad te geven.

Verschillende **specifieke werkwijzen** bleken tijdens de sessies bijzonder effectief:

- Het vooraf brieven van externe sprekers – met een duidelijke sessiestructuur, een gezamenlijk programma en een expliciete omschrijving van hun rol binnen de bredere cursus – was stevast een van de meest waardevolle organisatorische investeringen, die zich direct vertaalde in de kwaliteit en samenhang van de sessies.
- Het uploaden van beknopte samenvattingen naast het lesmateriaal op Moodle, in plaats van alleen maar leesmateriaal te plaatsen, maakte de voorbereidingsinhoud aanzienlijk toegankelijker.
- Het gebruik van breakoutrooms met open vragen – in plaats van vooraf vastgestelde discussievragen of gestructureerde opdrachten – zorgde ervoor dat discussies konden aansluiten bij de zorgen die deelnemers naar voren brachten, in plaats van bij die welke de organisatoren hadden voorzien. Dit was met name waardevol voor het aan het licht brengen van de sociaal-politieke verschillen tussen deelnemers, die in meer gestructureerde formats vaak werden verdoezeld.
- Realtime emoji's en reactietools tijdens presentaties gaven facilitators onmiddellijke feedback over welke punten aansloegen en welke verwarring veroorzaakten, waardoor onmiddellijke aanpassingen mogelijk waren.

Er waren ook verschillende **uitdagingen** die in alle sessies terugkwamen:

- Op technisch vlak leidde het samenvoegen van de presentatieslides van facilitators en sprekers tot één enkele presentatie tot onnodige coördinatieproblemen; het hanteren van afzonderlijke presentaties is een eenvoudige verbetering die het waard is om consequent door te voeren.

- Bovendien waren er in één sessie gastsprekers die mondeling presenteerden zonder visuele ondersteuning, wat een uitdaging bleek voor de deelnemers – vooral gezien het feit dat beide sprekers in een tweede taal presenteerden. Slides bieden cognitieve ondersteuning die vooral in meertalige omgevingen van belang is, en ervoor zorgen dat alle sprekers visueel materiaal gebruiken is een eenvoudige verbetering met een aanzienlijke impact op de toegankelijkheid.

2.5 Deelname, betrokkenheid en het transnationale klaslokaal

Een van de meest opvallende kenmerken van de cursus was de omvang en kwaliteit van de betrokkenheid van de deelnemers. Meer dan 1.000 mensen volgden het programma; tijdens de live webinars was er voortdurend actieve deelname via de chat en de vraag-en-antwoordrondes; en op de Moodle-forums ontstonden tussen de sessies door voortdurend discussies, waaronder door deelnemers geïnitieerde discussie-threads en bijdragen van mensen die de live-sessies niet konden bijwonen.

De onderwerpen die de meest aanhoudende betrokkenheid teweegbrachten, verschilden per sessie, maar clusterden zich rond een paar terugkerende thema's. In de sessies over energie en voedsel was schaalbaarheid de centrale vraag: deelnemers stonden niet sceptisch tegenover de gepresenteerde alternatieven, maar drongen sterk aan op wat er nodig zou zijn om de overstap te maken van experimenten op gemeenschapsniveau naar een stadsbrede of nationale transformatie. In de sessie over huisvesting was het debat over eigendom een belangrijk discussiepunt, juist omdat het aannames aan het licht bracht die het cursusraamwerk eerder ter discussie stelde dan versterkte. In de sessie over mobiliteit domineerde de vraag naar politieke wil: het bewijs dat verandering zelfs onder ongunstige omstandigheden mogelijk is, zorgde ervoor dat deelnemers wilden begrijpen wat er was veranderd om dit mogelijk te maken.

In de meertalige werkgroepen kwamen steeds weer observaties naar voren die in de plenaire discussies niet aan de orde waren gekomen. De werkgroepen van de sessie over voedsel werkten het thema uit van het koppelen van bottom-up-initiatieven aan sympathiserende politici – een relationele en strategische kwestie die in de formele presentaties niet aan bod was gekomen. De werkgroepen van de sessie over energie brachten de uitdaging ter sprake van het organiseren in sterk verdeelde of conservatieve gemeenschappen, en de moeilijkheid van democratische benaderingen in contexten met een laag maatschappelijk vertrouwen. De breakoutgroepen over huisvesting kwamen terug op de structurele tegenstrijdigheid van gelijktijdige dakloosheid en leegstand. De breakoutgroepen over mobiliteit onderzochten subjectieve veiligheid, lichtvervuiling en het gewenningsproces waardoor buurten met weinig verkeer veranderen van gevreesd naar omarmd zodra bewoners de verandering in hun straten ervaren.

Deze gesprekken illustreren iets dat moeilijk te evenaren is in onderwijs settings met één context of één sector: het transnationale klaslokaal levert een soort vergelijkende kennis op die deelnemers individueel niet kunnen genereren. Een deelnemer uit Griekenland die leerde over energiecoöperaties in België, een deelnemer uit Indonesië die in het voedselforum praktijken voor graanopslag in de gemeenschap deelde, een deelnemer uit Kroatië die putte uit het Weense huisvestingsmodel – deze kruisbestuivingen behoorden tot de meest gewaardeerde elementen van de cursus. De cursus behandelde niet alleen inhoud over postgroei; ze bracht ook een kleine versie tot stand van het transnationale solidariteitsnetwerk dat postgroeisteden zullen moeten opbouwen.

3

VERWORVEN VAARDIGHEDEN EN PEER-LEARNING

3.1 Via het programma ontwikkelde competenties

Onderwijsprogramma's over postgroei staan voor een bijzondere uitdaging: de kennis die ze willen overbrengen is niet in de eerste plaats technisch of procedureel, maar transformatief. Het vraagt van deelnemers dat ze aannames die ze misschien al jaren koesteren in twijfel trekken, verbanden zien tussen problemen die ze als afzonderlijk hadden beschouwd, en alternatieven erkennen die ze wellicht als marginaal of te utopisch hadden afgedaan, hoe noodzakelijk die ook zijn voor de benodigde transformatie. De competenties die via *Cities Beyond Growth* werden ontwikkeld, waren van deze kwalitatieve aard – het ging minder om het beheersen van een hoeveelheid inhoud en meer om het verwerven van kaders, zelfvertrouwen en verbanden die de manier veranderen waarop deelnemers omgaan met hun professionele en maatschappelijke omgeving.

Tijdens de zes sessies kwamen vier elkaar overlappende dimensies van het leerproces naar voren.

Conceptuele competenties: de stad bekijken door een postgroei-lens

De meest fundamentele verschuiving die de cursus beoogde teweeg te brengen, was analytisch van aard: het vermogen om stedelijke problemen: onbetaalbare huisvesting, energiearmoede, voedselonzeekerheid, door auto's gedomineerde straten, democratische onverschilligheid, platformmonopolies, niet te zien als geïsoleerde beleidsmislukkingen, maar als onderling samenhangende uitingen van een op groei gebaseerd economisch model. Tegen het einde van de cursus hadden de deelnemers kennisgemaakt met een gemeenschappelijke woordenschat – decommodificatie, commons, toereikendheid, stedelijk metabolisme, democratisch bestuur, ecosociale crisis – en hadden ze gezien hoe elk concept verankerd was in concrete voorbeelden uit meerdere domeinen. Deze sectoroverschrijdende kennis is werkelijk zeldzaam: het meeste beleids- en belangenbehartigingswerk is sectorgebonden georganiseerd, en de verbanden tussen huisvesting, voedsel, energie en digitaal bestuur worden zelden expliciet gemaakt. De cursus maakte deze verbanden zichtbaar en, voor veel deelnemers, onomkeerbaar.

Een daarmee samenhangende conceptuele winst was een groter zelfvertrouwen om kritisch om te gaan met gangbare kaders. Verschillende sessies daagden wijdverbreide aannames rechtstreeks uit: dat het bouwen van meer woningen de huisvestingscrisis oplost, dat de uitbreiding van hernieuwbare energie voldoende is voor een rechtvaardige energietransitie, dat slimme technologie steden democratischer maakt. Deelnemers die bij aanvang deze kaders als vanzelfsprekend accepteerden, verlieten de cursus met de analytische instrumenten om ze te bevragen – niet om ze reflexmatig af te wijzen, maar om te vragen wiens belangen ze dienen, wat ze buiten beschouwing laten en welke alternatieven er bestaan. De sessie over democratische technologie maakte deze kritische geletterdheid bijzonder expliciet: deelnemers leerden

niet alleen dat er alternatieven bestaan voor dominante platforms, maar ook waarom dominante digitale technologieën structureel zijn afgestemd op de logica van accumulatie – hoe hun ontwerp, eigendomsmodellen en bestuur de extractivistische dynamiek reproduceren die postgroei juist tracht te overwinnen.

Analytische vaardigheden: alternatieven beoordelen

Een tweede leerniveau betrof het vermogen om postgroei-alternatieven kritisch te evalueren. De cursus presenteerde in elke sessie bewust zowel bottom-up- als top-down-voorbeelden en nodigde deelnemers uit om na te denken over de voorwaarden waaronder ze mogelijk zijn, hun beperkingen en het politieke en organisatorische werk dat nodig is om ze in stand te houden en op te schalen. De vijf dimensies van postgroei-transformatie die in de energiesessie werden geïdentificeerd – onderwijs en vaardigheidsontwikkeling, het ombuigen van grondstoffenstromen naar zelfvoorziening, democratisch bestuur, strategisch netwerken en een oriëntatie op systemische verandering – boden een praktisch kader dat deelnemers sectoroverschrijdend konden toepassen: niet alleen „bestaat deze coöperatie?“, maar „beschikt zij over het bestuur, de strategische capaciteit en de externe steun om bij te dragen aan echte transformatie?“

Deze analytische diepgang was deels te danken aan de transnationale reikwijdte van de cursus. Door dezelfde institutionele vorm – bijvoorbeeld woningcoöperaties – in verschillende nationale contexten tegen te komen, werden zowel de gemeenschappelijke logica als de lokale specificiteit zichtbaar. Deelnemers ontwikkelden een genuanceerder inzicht in hoe elementen zich tussen contexten verplaatsen en wat diepgeworteld is in specifieke juridische, politieke of culturele omstandigheden.

Actiecompetenties: kennis koppelen aan de praktijk

Misschien wel de praktisch meest betekenisvolle dimensie van het leerproces was juist het moeilijkst vast te leggen: de manieren waarop de cursus het handelen van de deelnemers veranderde. Uit reflecties van partnerorganisaties op de feedback van deelnemers bleek een scala aan actiegerichtte resultaten: sommige deelnemers raakten gemotiveerd om actiever te worden in coöperaties – door zich aan te sluiten bij een energiegemeenschap, bij te dragen aan een voedselcoöperatie of deel te nemen aan een huurdersvereniging – nadat de cursus hen een conceptueel kader had geboden om deze activiteiten te begrijpen als onderdeel van een groter project. Anderen gebruikten het cursusmateriaal en de voorbeelden van de sprekers in hun eigen belangenbehartiging, publieke communicatie of beleidsvoorstellen. Ambtenaren raakten vertrouwd met modellen – woningcorporaties met beperkte winst, mechanismen voor participatieve democratie, agro-ecologische inkoopcriteria – die ze konden onderzoeken op relevantie voor hun eigen institutionele context.

De cursus ontwikkelde ook een specifieke actiecompetentie die in postgroei-onderwijs vaak over het hoofd wordt gezien: het vermogen om over verschillen heen te werken. Het samenbrengen van ngo-activisten, lokale overheidsfunctionarissen, academici en leden van coöperaties in dezelfde leeromgeving vereist een zekere discursieve flexibiliteit – het vermogen om tussen verschillende registers te vertalen, tegenstrijdige belangen te erkennen zonder gezamenlijke doelen uit het oog te verliezen, en bij beleidsvraagstukken een gemeenschappelijke basis te vinden tussen mensen met verschillende belangen. Dit zijn niet alleen politieke vaardigheden; het zijn postgroei-vaardigheden, omdat de transities die in de cursus werden beschreven alleen kunnen plaatsvinden door precies dit soort betrokkenheid van meerdere belanghebbenden.

Interculturele competenties: het mondiale in de lokale context plaatsen

Een vierde competentie kwam voort uit het bewust transnationale karakter van de cursus. Gedurende de zes weken maakten de deelnemers kennis met voorbeelden uit Wenen, Barcelona, Grenoble, Utrecht, Zagreb, Girona, Manchester, Bologna, Dublin en daarbuiten – evenals met bijdragen van deelnemers uit Brazilië, Mexico, Canada, Australië, India en elders. Deze blootstelling leidde niet tot een vals universalisme; het versterkte juist het contextbewustzijn van de deelnemers. Het debat over publiek eigendom tijdens de sessie over huisvesting werd heel anders benaderd door deelnemers met herinneringen aan de huisvestingsvoorzieningen uit het socialistische tijdperk dan door deelnemers uit landen met sterke sociaaldemocratische tradities. De discussie over toereikendheid tijdens de sessie over energie riep vragen op over mondiale rechtvaardigheid bij deelnemers uit regio's waar de toegang tot energie nog steeds echt ontoereikend is. De voorbeelden tijdens de sessie over mobiliteit gingen uit van stedelijke dichtheden en maatschappelijke infrastructuren die niet universeel zijn.

Leren omgaan met deze spanning – tussen de universaliteit van de postgroei-uitdaging en de onherleidbare specificiteit van lokale omstandigheden – is op zich al een vaardigheid. Het voorkomt de mechanische toepassing van modellen in verschillende contexten en bouwt het soort reflexieve solidariteit op dat transnationale bewegingen nodig hebben: niet het opleggen van één enkel sjabloon, maar de geduldige vergelijking van experimenten waaruit elke context selectief en kritisch kan putten.

3.2 Leren van elkaar: de waarde van het transnationale klaslokaal

Een van de aspecten van de cursus die in alle zes sessies en in alle feedback van deelnemers consequent als zeer waardevol werd aangemerkt, was de ervaring om te leren van en met collega's uit verschillende landen, sectoren en functies. Dit leren van en met collega's was geen bijkomend voordeel van de cursus – het stond centraal in de opzet en de impact ervan. Aan het einde van elke sessie was er tijd gereserveerd voor breakoutrooms voor maximaal 5 personen om het voorgestelde onderwerp te bespreken. De ruimtes waren zo aangeduid dat deelnemers niet alleen konden kiezen op basis van taalvoorkeuren, maar later ook op basis van de tijd die ze specifiek wilden besteden aan het besproken onderwerp. Sommige deelnemers konden daardoor zelfs langer discussiëren dan de oorspronkelijk voor een lezing uitgetrokken tijd.

Het transnationale klaslokaal brengt een specifiek soort kennis voort die noch door presentaties van deskundigen, noch door onderwijssettings op nationaal niveau kan worden nagebootst: vergelijkende kennis die in realtime wordt verzameld door mensen met directe ervaring in verschillende contexten, vergezeld van gezamenlijke reflectie op de geleerde inhoud.

Gedurende de cursus waren verschillende specifieke vormen van peer learning waarneembaar. In de breakoutrooms deelden deelnemers voorbeelden uit hun eigen steden en regio's die niet in de formele presentaties aan bod waren gekomen – lokale coöperaties, gemeentelijke experimenten, campagnes van het maatschappelijk middenveld – waarmee ze de empirische basis van de cursus effectief uitbreidden met hun eigen kennis. In de Moodle-forums stelden deelnemers vragen aan elkaar en aan de sprekers, en de discussielijnen die ontstonden rond de meest omstreden kwesties – de voor- en nadelen, of zelfs eigen ervaringen met kraken, de wettelijke kaders voor agro-ecologisch beleid, de juiste rol van vakbonden in postgroei-transities – waren inhoudelijk rijker doordat er meerdere nationale

perspectieven in dialoog waren. De Signal-groep die na afloop van de cursus werd opgericht, weerspiegelde de wens van deelnemers om deze gesprekken buiten het formele programma voort te zetten.

Het is het vermelden waard dat peer learning van deze kwaliteit niet vanzelf plaatsvindt in online omgevingen. Het vereist bewuste begeleiding: breakoutrooms ingedeeld naar taal, zodat deelnemers vrijuit kunnen spreken; open vragen die uitnodigen tot het delen van ervaringen in plaats van tot presteren; een cultuur in de leeromgeving waarin deelnemers het gevoel hebben dat hun kennis evenzeer wordt gewaardeerd als die van de uitgenodigde sprekers. De cursus investeerde in deze voorwaarden, en de kwaliteit van de uitwisseling tussen deelnemers weerspiegelde die investering.

De dimensie van peer learning binnen de cursus wijst ook op iets groters. Postgroei-transities in Europese steden kunnen niet in isolatie slagen. Een huurdersvereniging in Zagreb kan leren van een woningcoöperatie in Zürich; een voedselbeleidsraad in Bilbao kan leren van die in Milaan; een energiegemeenschap in Manchester kan leren van REScoop-netwerken in België. Door deze actoren gedurende zes weken in dezelfde leeromgeving samen te brengen, bracht de cursus niet alleen kennis over postgroei over – hij begon ook de **transnationale infrastructuur van solidariteit en wederzijds leren** op te bouwen die deze transities nodig hebben. De banden die tussen deelnemers zijn gesmeed, de voorbeelden die nationale contexten overschreden, het gevoel van een gedeeld project ondanks verschillen – dit zijn geen ‘zachte’ resultaten. Ze behoren tot de meest duurzame bijdragen van het onderwijsprogramma ‘Cities Beyond Growth’.

3.3 Toepasbaarheid buiten het klaslokaal

Een onderwijsprogramma over postgroei dat de manier waarop deelnemers denken verandert, maar niet hoe ze handelen, heeft slechts de helft van zijn werk gedaan. De cursus ‘Cities Beyond Growth’ was hier vanaf het begin expliciet over: in de afsluitende e-mail aan de deelnemers werd de cursus gepresenteerd als een begin in plaats van een einde, en werden de deelnemers uitgenodigd om contact te houden, te delen wat ze hadden geleerd en dit toe te passen in hun eigen context.

Een van de onderscheidende kenmerken van de cursus was het scala aan bottom-up-initiatieven dat in alle zes sessies aan bod kwam – energiegemeenschappen, huurdersverenigingen, voedselcoöperaties, fietsbelangenorganisaties, woningcoöperaties, digitale commons. Deelnemers werden nadrukkelijk aangemoedigd om soortgelijke initiatieven in hun eigen omgeving te verkennen en er contact mee te leggen, waarbij de cursus diende als een overzicht van wat er al bestaat en als uitgangspunt voor betrokkenheid. De cursus bood deelnemers ook een gemeenschappelijke taal en een ‘-kader voor gesprekken die ze wellicht al voerden: het vermogen om een lokale strijd om huisvesting te plaatsen binnen een bredere analyse van financialisering, of om een gemeenschapstuin te koppelen aan een kader van voedselsoevereiniteit, verandert het politieke gewicht van deze activiteiten en het zelfvertrouwen waarmee de betrokkenen hiervoor kunnen pleiten.

Voor deelnemers die binnen instellingen werken – lokale overheidsfunctionarissen, ambtenaren, beleidsadviseurs – bood de cursus iets bijzonder waardevols: concrete, gedocumenteerde voorbeelden van beleid dat werkt, ontleend aan vergelijkbare contexten. Het woningbouwmodel met beperkte winst, het Milaanse pact voor stedelijk voedselbeleid, de postgroei-overeenkomst van Girona, de mechanismen voor participatieve democratie van Grenoble – dit zijn geïmplementeerde programma’s met een bewezen staat van dienst.

De cursus leverde ook een reeks hulpmiddelen op, opgenomen sessies, Moodle-materiaal, literatuurlijsten in meerdere talen, die deelnemers konden delen met collega's, konden gebruiken in hun eigen educatieve activiteiten of konden raadplegen als naslagwerk. Daarnaast werden alle deelnemers aangemoedigd om hun onlineprofiel op het Moodle-platform in te vullen, zodat ze potentiële collega's in hun regio konden vinden, wat ook een goed uitgangspunt bleek te zijn voor verdere samenwerking tussen deelnemers. Verschillende deelnemers gaven aan van plan te zijn de cursusinhoud met hun organisaties te delen, specifieke voorbeelden te gebruiken in beleidsvoorstellen of lokale workshops te ontwerpen op basis van het cursusmateriaal. In die zin reikt de educatieve impact van de cursus veel verder dan degenen die er rechtstreeks aan hebben deelgenomen.

4

GELERDE LESSEN EN KRITISCHE REFLECTIE

4.1 Over de opzet van het programma

De sectorale opzet: sterke punten en beperkingen. De keuze om de cursus te structureren rond zes basisbehoeften in plaats van één overkoepelend kader bleek een van de grootste troeven te zijn. Zoals opgemerkt in deel II trok dit deelnemers aan via specifieke, concrete vraagstukken en werd stapsgewijs een systemisch denkwijze opgebouwd. Ook werd hiermee voorkomen dat de cursus als ideologisch exclusief werd gepositioneerd: iemand die zich bezighield met woningcoöperaties of stedelijk voedselbeleid kon zich met de stof bezighouden zonder zich te hoeven identificeren met het 'postgroei'-label en kwam vaak weg met een breder kader dan waarmee hij of zij was begonnen. De sectorale aanpak werkte ook goed voor een publiek met meerdere belanghebbenden: door verschillende sectoren in verschillende sessies te behandelen, werd voorkomen dat beleidsmakers zich terugtrokken wanneer ze het gevoel hadden dat een sessie 'niet hun terrein' was, en werd een sectoroverschrijdende dialoog gestimuleerd die deelnemers als echt vruchtbaar ervoeren.

De beperking van de sectorale structuur was het tegenovergestelde van haar kracht: de breedte van zes domeinen in zes weken liet weinig tijd over om in een van die domeinen diepgang te bieden. Elke sessie kon concepten introduceren, twee of drie voorbeelden presenteren en een discussie op gang brengen, maar kon niet diep ingaan op de technische, juridische of organisatorische complexiteit van een specifiek alternatief. Dit is geschikt voor een algemene module die is ontworpen om een gemeenschappelijke woordenschat en motivatie op te bouwen, maar het betekent wel dat de cursus op elk willekeurig onderwerp op een inleidend niveau blijft. De op maat gemaakte lokale modules, beschreven in deel V, waren juist ontworpen om deze beperking aan te pakken door met specifieke groepen belanghebbenden dieper in te gaan op specifieke domeinen. Aanvankelijk waren we van plan langere sessies te houden om dieper op onderwerpen in te kunnen gaan, maar op basis van de voorkeuren van deelnemers, zoals die tot uiting kwamen in de eerste internationale vragenlijst die we publiceerden, besloten we deze opzet meer af te stemmen op de mogelijkheden van de deelnemers.

Online formaat: wat wordt er gewonnen en wat gaat er verloren? Door de cursus online aan te bieden, werd een schaal en een geografisch bereik mogelijk gemaakt die bij een fysieke bijeenkomst onhaalbaar zouden zijn geweest: meer dan 1.000 deelnemers uit tientallen landen die tegelijkertijd aan hetzelfde programma deelnamen. Ook werd de cursus hierdoor gratis, waardoor een belangrijke drempel voor deelname werd weggenomen. Meertalige breakoutrooms en Moodle-materiaal in ten minste vier talen vergrootten de toegankelijkheid nog verder. Dit zijn geen geringe prestaties voor een door het maatschappelijk middenveld geleid programma.

De nadelen van het online formaat waren echter ook reëel. De kwaliteit van de contacten tussen deelnemers in de breakoutrooms is, hoewel oprecht, anders dan wat ontstaat in een gedeelde fysieke ruimte

tijdens een residentieel programma of zelfs een workshop van een hele dag. Informele uitwisselingen – het gesprek bij de koffie, de contacten die in de gang worden gelegd – vinden online niet op dezelfde manier plaats, terwijl juist daar vaak de meest duurzame relaties en samenwerkingsverbanden ontstaan. Verschillende partnerorganisaties merkten op dat deelnemers die in de breakoutrooms contact hadden gelegd, de wens uitten om elkaar persoonlijk te ontmoeten, en de Signal-groep die na de cursus werd opgezet, was een poging om de banden in stand te houden die door het online-formaat waren ontstaan maar nog niet volledig waren geconsolideerd.

Het Moodle-platform: onbenut potentieel. Het platform vervulde zijn kernfunctie goed als opslagplaats voor materiaal en als ruimte voor discussie na afloop van de sessies. De opzet van het open vraag-en-antwoordforum bleek echter minder vruchtbaar dan gehoopt: de meeste activiteit concentreerde zich in de 48 uur direct na elk webinar, en er was weinig sprake van een blijvende uitwisseling tussen deelnemers onderling. Een herontwerp van de foruminteractie – met online reacties onder specifiek lesmateriaal, gestructureerde vragen die uitnodigen tot het delen van ervaringen in plaats van het stellen van vragen, of discussiethreads die worden aangewakkerd met door deelnemers gegenereerde inhoud – zou in toekomstige edities waarschijnlijk leiden tot rijkere en duurzamere interactie.

4.2 Over de pedagogiek van postgroei

De uitdaging van heterogeniteit. Een cursus die gratis en open is en via veel verschillende netwerken wordt gepromoot, trekt deelnemers aan met zeer uiteenlopende niveaus van voorkennis, verschillende professionele contexten en verschillende mate van bekendheid met het postgroei-kader. Dit is een voordeel, geen nadeel – de diversiteit van het deelnemersbestand was een van de grootste troeven van de cursus. Maar het zorgt wel voor een echte pedagogische uitdaging: hoe stem je de inhoud zo af dat deze toegankelijk is voor een nieuwkomer, zonder iemand te vervelen die al tien jaar werkzaam is op het gebied van postgroei-beleid?

De meest effectieve reactie op deze uitdaging was de strategie van gelaagde leerstof: kernteksten die voor iedereen toegankelijk zijn, aanvullende bronnen voor wie zich verder wil verdiepen, in meerdere formaten en talen, zodat deelnemers op hun eigen niveau konden meedoen. Dit loste de spanning niet volledig op – het live-webinar richt zich per definitie tot iedereen tegelijk – maar het verdeelde de uitdaging over de asynchrone onderdelen van de cursus, waar het mogelijk is om in je eigen tempo te werken. Bij toekomstige edities zou een explicietere segmentatie kunnen worden overwogen: een korte enquête voorafgaand aan de cursus om de achtergrond van de deelnemers in kaart te brengen, gevolgd door op maat gemaakte suggesties ter voorbereiding, zou deelnemers kunnen helpen om op een beter afgestemd startpunt uit te komen zonder de rijkdom van een gemengd publiek te verminderen. Een aanvullende strategie, die met name effectief was bij sessies over concepten die voor de meeste deelnemers onbekend waren – zoals digitale commons en open interoperabiliteit – was om uitleg zo eenvoudig en toegankelijk mogelijk te houden en kernideeën gedurende de sessie in verschillende stijlen te herhalen. Waar de gelaagde materiaalbenadering heterogeniteit aanpakt door middel van diepgang en differentiatie in formaat, pakt deze aanpak het aan door middel van duidelijkheid en herhaling in de live-presentatie: ervoor zorgen dat sleutelbegrippen bij nieuwkomers aanslaan zonder degenen met meer achtergrondkennis te betuttelen.

Omgaan met weerstand en betwiste aannames. Tijdens verschillende sessies waren er deelnemers wier uitgangspunten rechtstreeks werden betwist door de inhoud van de cursus. De kritiek in de sessie

over huisvesting op de consensus om ‘meer te bouwen’ – zowel vanuit milieu- als economisch perspectief – leidde tot weerstand bij deelnemers die vastgoedbeleggingen bezaten of die de toegang tot huisvesting benaderden vanuit een meritocratisch standpunt. Het pleidooi voor ‘voldoende’ in de energiesessie – het verminderen van de totale energievraag in plaats van alleen maar over te schakelen op hernieuwbare energie – werd betwist door deelnemers die prioriteit gaven aan toegang tot energie in contexten waar nog niet aan de basisnorm voor adequate voorziening was voldaan. Dit zijn geen obstakels voor het leerproces; het zijn productieve spanningen die, mits goed aangepakt, het begrip verdiepen. De rode draad door alle sessies heen was dat concrete voorbeelden overtuigender zijn dan structurele argumenten: laten zien dat het Weense model voor non-profitwoningen al een eeuw lang een miljoen woningen beheert, is effectiever dan in abstracte termen pleiten voor decommodificatie.

Werken met politieke verbeeldingskracht. Een van de meest terugkerende observaties bij de partnerorganisaties was dat deelnemers snaken naar voorbeelden – niet alleen bewijs dat het huidige systeem faalt, maar ook bewijs dat er alternatieven bestaan, dat die werken en dat erop voortgebouwd kan worden. De cursus was rond dit inzicht opgezet, en de resultaten wijzen erop dat dit de juiste aanpak was. Deelnemers die aanvankelijk sceptisch stonden tegenover ideeën over postgroei, werden niet alleen door conceptuele argumenten overtuigd; ze raakten betrokken toen ze een burgemeester ontmoetten die de participatieve democratie in zijn stad in de praktijk beschreef, of een huurdersorganisator die uitlegde hoe hun vakbond de politieke wil had beïnvloed in een stad die voorheen niet reageerde op huisvestingsbehoeften. Historische verbeeldingskracht – Rood Wenen, de Mondragon-coöperaties, de Italiaanse sociale coöperatieve beweging – was even waardevol voor het verbreden van de horizon van wat institutioneel mogelijk is, voorbij het beperkte bereik van wat er momenteel bestaat.

4.3 Over de diversiteit van Europese contexten

Een van de belangrijkste en ondergewaardeerde aspecten van een transnationale Europese cursus over postgroei is de mate waarin ogenschijnlijk gedeelde concepten in verschillende nationale contexten zeer uiteenlopende politieke en historische resonanties hebben. De cursus bracht een aantal van deze verschillen aan het licht, en het is de moeite waard deze expliciet te benoemen voor iedereen die het programma wil repliceren.

Oost-West-verschillen inzake publiek eigendom en de staat. Deelnemers uit postsocialistische landen – met name uit Tsjechië, Polen en andere Midden- en Oost-Europese contexten – hadden aanzienlijk andere opvattingen over publiek eigendom, collectieve voorzieningen en de rol van de staat dan deelnemers uit West-Europese sociaaldemocratiën. Voor sommigen zorgde de recente historische ervaring met staatsocialisme ervoor dat voorstellen voor sociale woningbouw, openbare energievoorziening of gemeenschapsbestuur minder als radicale alternatieven en meer als ongewenste terugkeer voelden. De meritocratische benadering van huisvesting – het idee dat mensen hun weg naar goede huisvesting moeten verdienen in plaats van er recht op te hebben – was in deze contexten sterker aanwezig. Dit is geen reden om de postgroei-agenda te mijden; het is een reden om aandacht te hebben voor de specifieke historische redenen waarom bepaalde voorstellen anders resoneren, en om te investeren in de voorbeelden en argumenten die deze kloof beter overbruggen: huurdersorganisaties, waarvoor geen positieve houding ten opzichte van de staat nodig is; woningcorporaties met winstbeperking, die particuliere organisaties zijn met een publieke missie; gemeenschapscoöperaties, die de nadruk leggen op autonomie en collectieve zelfbeschikking in plaats van op voorzieningen door de staat.

Uiteenlopende institutionele capaciteiten. Niet alle steden vertrekken vanuit dezelfde institutionele omstandigheden, en de cursus zorgde af en toe voor frustratie bij deelnemers uit contexten waar de gepresenteerde voorbeelden onbereikbaar leken. Een stad zonder traditie van burgerparticipatie, met een zwakke coöperatieve sector, met een gemeentelijk bestuur dat actief vijandig staat tegenover post-groei-ideeën, of met een nationaal wettelijk kader dat veel van de besproken institutionele vormen niet erkent – zo'n stad kan het model van Grenoble of de fietsstrategie van Utrecht niet zomaar overnemen. De cursus was voor deze deelnemers het nuttigst wanneer niet alleen de eindresultaten werden getoond, maar ook het traject: de 25-jarige transformatie van Utrecht, het decennium van stapsgewijze belangenbehartiging door de fietsbond van Zagreb voordat de politieke omstandigheden veranderden, het langzame, geduldige werk om organisatorische capaciteit op te bouwen voordat institutionele verandering mogelijk wordt.

De rol van de nationale context. Verschillende discussies illustreerden de spanning tussen wat op gemeentelijk niveau haalbaar is en wat wordt geblokkeerd door nationale beleidskaders. Een vooruitstrevend stadsbestuur kan participatieve begrotingen, agro-ecologische aanbestedingen en fietsinfrastructuur invoeren; het kan echter niet eenzijdig de woningmarkt decommodificeren, regelgeving inzake energiezelfvoorziening invoeren of nationale coöperatieve wetgeving vaststellen. Deelnemers die werkzaam zijn in steden met welwillende lokale besturen maar vijandige nationale contexten – een patroon dat zich in meerdere landen herhaalde – vonden de cursus nuttig om in kaart te brengen wat er op lokaal niveau mogelijk is, en om een pleidooi op te bouwen voor nationale beleidsverandering. Ook hier was de transnationale dimensie waardevol: het bewijs dat een beleid ergens binnen de EU bestaat en werkt, heeft een ander politiek gewicht dan een theoretisch voorstel.

5 DE LOKAAL AANGEPASTE (OP MAAT GEMAAKTE) MODULES

5.1 Rationale en opzet van de op maat gemaakte modules

De algemene onlinemodule was ontworpen om een breed en divers publiek in heel Europa te bereiken – om een gemeenschappelijke terminologie op te bouwen, inspirerende voorbeelden te introduceren en de transnationale dialoog te bevorderen tussen mensen die elkaar anders misschien nooit zouden ontmoeten. In die opzichten is de module geslaagd. Maar een cursus die honderden belanghebbenden tegelijk bereikt en online wordt aangeboden in wekelijkse sessies van negentig minuten, kan niet alles doen. Hij kan niet diep ingaan op de specifieke uitdagingen van een bepaalde stad. Hij kan niet de voorwaarden scheppen voor een langdurige, persoonlijke dialoog tussen mensen die een wijk, een gemeente of een lokaal politiek landschap delen. En hij kan algemene concepten niet vertalen naar de concrete strategieën en allianties die lokale postgroei-transities daadwerkelijk vereisen.

Dit is de leemte die de zes lokaal aangepaste – of op maat gemaakte – modules moesten opvullen. Waar de algemene module zich horizontaal over Europa en over zes thematische domeinen bewoog, bewogen de op maat gemaakte modules zich verticaal: naar specifieke steden, specifieke gemeenschappen en specifieke problemen. Elke partnerorganisatie ontwierp en verzorgde haar eigen lokale module, waarbij zij putte uit het conceptuele kader dat in de algemene cursus was geïntroduceerd, maar de inhoud, de vorm en de methodologie aanpaste aan de behoeften van haar specifieke context.

De reden voor deze structuur met twee modules weerspiegelt een kernovertuiging van het *Cities Beyond Growth* -project: dat postgroei-transities niet van elders kunnen worden geïmporteerd. De voorbeelden uit Wenen, Utrecht of Grenoble, die in de algemene module zo vruchtbaar bleken, zijn geen sjablonen om te kopiëren, maar bewijs dat alternatieven mogelijk en de moeite waard zijn om te overwegen. Dit moet vertaald, in de juiste context geplaatst en gekoppeld worden aan de specifieke institutionele landschappen, politieke culturen en gemeenschaps capaciteiten van elke stad. De op maat gemaakte modules boden de ruimte voor die vertaling.

Ondanks de uiteenlopende contexten waren alle zes modules opgezet rond een reeks **gemeenschappelijke uitgangspunten**.

Het eerste principe was **de samenstelling uit meerdere belanghebbenden**. Elke module bracht bewust deelnemers uit verschillende sectoren bijeen: ambtenaren van lokale overheden, maatschappelijke organisaties, coöperaties, vertegenwoordigers van de gemeenschap, sociale ondernemers en/of vakbondsleden (afhankelijk van het geval), die die doorgaans niet in dezelfde leeromgeving zouden samenkomen. Dit was niet louter een oefening in inclusie. Het uitgangspunt van het project is dat overgangen naar een postgroei-economie democratische legitimiteit vereisen, en dat democratische legitimiteit de actieve deelname vereist van degenen die het meest worden beïnvloed door de huidige economische

structuren, waaronder gemeenschappen uit gemarginaliseerde wijken, die een expliciete prioriteit vormden bij de werving van deelnemers in alle zes steden. Door diverse actoren bij elkaar te brengen, werden ook de voorwaarden geschapen voor het soort dialoog tussen verschillende belanghebbenden dat de beleidsvorming op het gebied van postgroei uiteindelijk op grotere schaal in stand zal moeten houden.

Het tweede gedeelte uitgangspunt was **actiegerichtheid**. In tegenstelling tot de algemene module, die voornamelijk was opgezet rond kennisopbouw, waren de op maat gemaakte modules ontworpen om deelnemers aan te zetten tot praktische betrokkenheid: het identificeren van lokale strategieën, het in kaart brengen van bestaande initiatieven, het leggen van verbindingen tussen mensen die aan verwante problemen werken, en het ontwikkelen van het zelfvertrouwen en de taal om in hun specifieke institutionele omgevingen te pleiten voor postgroei-benaderingen.

Een derde principe was **het opbouwen van vertrouwen**. Het samenbrengen van actoren met verschillende belangen, verschillende relaties tot institutionele macht en verschillende voorkennis over postgroei-ideeën vereist meer dan een goed ontworpen agenda. Het vereist facilitering die ruimte biedt voor meningsverschillen zonder dat deze de dialoog in de weg staan, die de zorgen van degenen die het meest sceptisch zijn serieus neemt, en die in de loop van de tijd het soort relationele basis opbouwt waarop echte samenwerking zich kan ontwikkelen. De op maat gemaakte modules varieerden van 15 tot 36 uur onderwijs, verdeeld over meerdere sessies, juist omdat dit soort vertrouwen niet in één dag kan worden opgebouwd.

5.2 De zes lokale modules

Transnational Institute (TNI) – Transforming Energy (online)

- **Deelnemers:** De module bracht 46 internationale deelnemers bijeen, afkomstig uit een breed scala aan sectoren, waaronder ngo's, beleidsvoorvechters, studenten, ambtenaren van lokale overheden, campagnevoerders, academici, vakbondsleden en docenten.
- **Methodologie:** De module werd online aangeboden en combineerde 8 uur aan live-sessies met 16 uur aan asynchrone interactie via Padlet en voorbereidende leesopdrachten. Het ontwerp maakte gebruik van uitwisseling tussen deelnemers onderling door middel van een mix van één-op-één-gesprekken, kleine groepsruimtes, discussies tussen deelnemers en deskundige sprekers, en speciale ruimtes voor reflectie. Cruciaal was dat de facilitators bewust niet deelnamen aan de groepsruimtes om machtsverhoudingen te elimineren en vrije meningsuiting onder deelnemers te stimuleren.
- **Belangrijkste inzichten:** De deelnemers verdiepten hun begrip van een systeembenadering van de energiesector en kwamen tot de conclusie dat er niet één enkele weg is naar een energietransitie. De sessies onderstreepten het belang van deprivatisering, publiek eigendom en democratisering voor een toekomst na de economische groei. Bovendien werd benadrukt hoe een dekoloniale benadering maatstaven voor vraagvermindering vereist (bijvoorbeeld het verkleinen van autobatterijen om de wereldwijde lithiumwinning te verminderen) om rechtvaardige transitie te versnellen.
- **Geleerde lessen:** Het is cruciaal om al in een vroeg stadium vertrouwen op te bouwen; door in de eerste sessie tijd vrij te maken voor deelnemers om zich in tweetallen aan elkaar voor te stellen, werd de betrokkenheid aanzienlijk vergroot. Het gebruik van interactieve, doorlopende hulpmiddelen zoals Padlet voor en na de live-sessies zorgde ervoor dat het collectieve leren onder collega's succesvol in stand werd gehouden.

Oikos – De volgende stap: van duurzaamheid naar toereikendheid (Gent & Leuven)

- **Deelnemers:** In elk van de twee Belgische steden bracht de module 25 mensen bijeen die een brede mix van generaties en beroepen vertegenwoordigden. De groepen bestonden uit studenten, architecten en medewerkers van maatschappelijke organisaties, naast een „ervaringsdeskundige” (iemand met eigen ervaring met armoede die is opgeleid om zijn of haar perspectief te delen).
- **Methodologie:** Het programma bestond uit een 18 uur durend persoonlijk traject, verdeeld over drie avondsessies van 3 uur per stad. De methodologie vermeerde een te grote afhankelijkheid van uitgebreide lezingen door deskundigen en richtte zich op beknopte inbreng, onmiddellijk gevolgd door gestructureerde dialogen. Deelnemers werden uitgedaagd met concrete, leidende vragen over hoe lokale stedelijke systemen radicaal kunnen worden getransformeerd.
- **Belangrijkste inzichten:** Een fundamentele conclusie was dat het ontwikkelen van hoopvolle, post-groei-alternatieven een bewuste verruiming van de collectieve verbeeldingskracht vereist. Deelnemers wezen op de diepgaande materiële onderlinge verbondenheid tussen huisvesting, energie en voedselvoorziening. Daarnaast ontstond er een duidelijke consensus over het kritieke gebrek aan lokale ontmoetingsplaatsen waar gemeenschappen samen kunnen komen om concrete behoeften in de buurt aan te pakken.
- **Geleerde lessen:** Co-creatie leidt tot inspirerende en samenhangende voorstellen wanneer deze effectief wordt begeleid met beknopte en bruikbare input van experts; door de groepsgrootte rond de 25 te houden, ontstond een veilige, gelijkwaardige omgeving voor diverse maatschappelijke profielen.

FUHEM – Workshops over voedsel, mobiliteit, huisvesting en stedelijke postgroei (Madrid)

- **Deelnemers:** Meer dan 40 mensen woonden de workshops bij, een mix van diverse belanghebbenden uit de academische wereld, het georganiseerde maatschappelijk middenveld, vakbonden, consumentenverenigingen en lokale en regionale raadsleden. Gemarginaliseerde bevolkingsgroepen werden vertegenwoordigd via vertegenwoordigers van verschillende organisaties.
- **Methodologie:** De module, die 15 uur besloeg verdeeld over drie fysieke sessies, maakte gebruik van ‘detonator’-lezingen door deskundigen, snelle diagnostische rondes en roadmap-oefeningen. Strategische simulaties (zoals ‘Wat zou je doen als je de macht had?’) werden ingezet om structurele voorstellen te vertalen naar haalbare gemeentelijke acties.
- **Belangrijkste inzichten:** De workshop over voedsel legde de schokkende logistieke kwetsbaarheid van Madrid bloot, waarbij werd opgemerkt dat de stad bijna volledig afhankelijk is van voedselimport. Wat huisvesting betreft, concludeerde de groep dat de onzekerheid voortkomt uit financialisering en het feit dat investeringsfondsen huisvesting behandelen als een investeringsgoed, in plaats van als een tekort aan aanbod. Mobiliteit bleek verstrikt te zitten in een auto-georiënteerd cultureel denkbeeld dat diepgeworteld is in technische opleidingen. Hoewel deze thematische workshops afzonderlijk plaatsvonden, bleken deze uitdagingen onlosmakelijk met elkaar verbonden te zijn en vereisten ze vaak sector-overschrijdende oplossingen.
- **Geleerde lessen:** Het gebruik van territoriale, datagestuurde diagnoses is essentieel om abstracte postgroei-concepten te vertalen naar onmiddellijke materiële behoeften. Door structurele veranderingen te kaderen rond “sociale rechtvaardigheid” in plaats van de technische term “postgroei”, kan ideologische weerstand worden omzeild en kan een gemeenschappelijke basis worden gelegd.

Commons Network – De gemeenschapseconomie (Amsterdam)

- **Deelnemers:** De module was op maat ontworpen voor lokale gemeenschapsinitiatieven, actieve buurtactoren en gemeenschapsleiders die werkzaam zijn in kwetsbare stedelijke gebieden, met een specifieke focus op de Amsterdamse wijk Noord.. Eenzelfde groep kwam vier keer in een workshop setting bij elkaar.
- **Methodologie:** Het curriculum, opgebouwd rond een reeks van zes fysieke sessies, combineerde kritische reflectie met het aanleren van tactische vaardigheden. De pedagogische kern was gebaseerd op netwerk- en conflictmapping, op sterke punten gebaseerde gemeenschapsontwikkeling (Community Development) en een 'Mutual Gains Approach' gericht op het toerusten van lokale actoren met strategische onderhandelingsvaardigheden.
- **Belangrijkste inzichten:** De module pakte de heersende 'buurtmoeheid', voortkomend uit historische, ongebalanceerde samenwerkingsverbanden met de gemeente, direct aan. Het bood instrumenten om veerkrachtige lokale economische praktijken op te bouwen die geworteld zijn in zorg, waardoor actoren voorstellen konden doen die buiten de groeidenken om vallen.
- **Geleerde lessen:** Transitieonderwijs in gemarginaliseerde contexten vereist het koppelen van overkoepelende economische theorieën aan directe, op vaardigheden gebaseerde instrumenten die gemeenschappen in staat stellen op gelijke voet te onderhandelen met publieke instellingen.

NaZemi – Veerkracht van de gemeenschap (Jablonec nad Nisou)

- **Deelnemers:** Het seminar werd bijgewoond door 20 mensen die diep verankerd zijn in het lokale weefsel: medewerkers van de lokale overheid, gekozen functionarissen, sociale ondernemers, medewerkers van non-profitorganisaties, opvoeders en leden van actieve lokale verenigingen en wijkcomités. Opvallend was dat de module expliciet actieve vertegenwoordigers van de Roma en de Oekraïense etnische minderheden omvatte
- **Methodologie:** Deze intensieve, 24 uur durende workshop ter plaatse bood een evenwicht tussen korte theoretische inleidingen (2 uur per dag) en participatieve, begeleide activiteiten. De deelnemers brachten actief lokale sociaal-economische stromen in kaart en oefenden vaardigheden op het gebied van grassroots-gemeenschapsorganisatie. Om de emotionele stress van spreken in het openbaar te beheersen, maakten de begeleiders gebruik van geweldloze communicatie en introduceerden ze een psychologisch model waarin de „comfort-, leer- en paniekzones“ werden toegelicht.
- **Belangrijkste inzichten:** Deelnemers kregen praktisch inzicht in hoe ze hun gemeenschappen kunnen uitbreiden door middel van actieve organisatie en hoe ze lokale economische stromen kunnen in kaart brengen en visualiseren. De sessies zorgden voor individuele toewijding aan gezamenlijke economische veerkracht, geïnspireerd door het Community Wealth Building-raamwerk.
- **Geleerde lessen:** Opleiders moeten zich opstellen als partners in plaats van als alwetende experts, en de deelnemers erkennen als de ultieme experts op het gebied van hun lokale context. Het werken in kleine groepen bleek zeer effectief om dominante stemmen te temperen en ervoor te zorgen dat elke mening werd gedeeld.

IPE – Beyond Growth Perspectives (Zagreb)

- **Deelnemers:** De module trok 20 mensen, met de nadruk op gemeenteraadsleden en medewerkers van het stadsbestuur, naast vertegenwoordigers van ngo's en coöperaties, onderzoekers op het gebied van postgroei en vakexperts.
- **Methodologie:** De module werd persoonlijk gegeven in twee sessies van elk 8 uur. De eerste sessie benaderde de uitdagingen van de stad op een holistische manier aan de hand van het donutmodel: na inleidende bijdragen van deskundigen werkten de deelnemers in drie begeleide groepen om vraagstukken voor postgroei-stadsplanning in kaart te brengen, waarna een plenaire discussie volgde. De tweede sessie richtte zich op voedsel, energie, huisvesting en mobiliteit via een minder formele opzet, waarbij een deskundige de huidige situatie van elke sector toelichtte, gevolgd door een semi-gestructureerde discussie.
- **Belangrijkste inzichten:** De deelnemers verdiepten hun begrip van het donutmodel als instrument voor stadsplanning en pasten het toe op verschillende sectoren om de onderlinge afhankelijkheid bij het opbouwen van klimaatbestendigheid in kaart te brengen. Langetermijnplanning bleek een cruciaal instrument te zijn voor het vormgeven van het huidige beleids , terwijl tegelijkertijd de basis wordt gelegd voor radicalere ingrepen in de toekomst. Tijdens de sectorale discussies identificeerden de deelnemers terugkerende blinde vlekken: bestaande praktijken om de ecologische voetafdruk te verkleinen en openbare diensten te verbeteren staan vaak los van elkaar, waardoor een beter gecoördineerde gemeentelijke inspanning nodig is om systemische verandering teweeg te brengen.
- **Geleerde lessen:** Een centrale les was dat binnen een nog steeds op groei afhankelijk financieel en institutioneel systeem de meest haalbare weg "hacking op microniveau" is: het gebruik van bestaande beleidskaders om van binnenuit radicalere praktijken in te voeren – van ecologisch geproduceerd voedsel in openbare instellingen tot het voorrang geven aan fietsen en openbaar vervoer boven autogebruik. Deze stapsgewijze ingrepen zorgen voor draagvlak bij het publiek en tonen de voordelen van postgroei-benaderingen aan, maar diepgaande systeemverandering vereist intersectorale coördinatie die grotendeels ontbreekt.

5.3 Dynamiek tussen meerdere belanghebbenden: gedeelde lessen

Het ontwerpen van inclusieve leeromgevingen voor diverse maatschappelijke profielen

De op maat gemaakte modules toonden aan dat een succesvol postgroei-onderwijsproces het samenbrengen vereist van een zeer diverse en multisectorale groep, variërend van medewerkers van lokale overheden, gekozen functionarissen en academici tot vakbonden, sociale ondernemers en grassroots-activisten. Cruciaal was dat de workshops aantoonde dat het betrekken van kwetsbare of gemarginaliseerde groepen – zoals etnische Roma en Oekraïense minderheden in Brno, burgers met ervaringskennis van armoede in België, en buurtcollectieven uit kwetsbare wijken in Madrid en Amsterdam – essentieel is om de transitie te verankeren in de dagelijkse realiteit.

De integratie van deze diverse actoren bracht uiteenlopende uitgangssituaties op het gebied van lokaal vertrouwen aan het licht. Terwijl sommige steden profiteerden van een van nature positieve en populaire relatie tussen burgers en hun lokale overheid, werden andere stedelijke contexten expliciet geconfronteerd met

„buurtmoetheid“ als gevolg van historische, uitbuitende samenwerkingsverbanden met openbare instellingen. Om deze contrasterende achtergronden bij elkaar te brengen, waren methodologieën nodig die rekening hielden met systemische ongelijkheden – zoals de enorme kloof in middelen tussen sociale bewegingen en grote investeringsfondsen die worden gesteund door centrale financiële instellingen – en die actief werkten aan het opbouwen van een horizontaal, gedeeld netwerk vanaf de basis.

Pedagogische strategieën om participatie te democratiseren

Een belangrijke les die binnen het partnerschap algemeen werd gedeeld, is dat traditionele, langdurige presentaties door deskundigen er niet in slagen een publiek met meerdere belanghebbenden te betrekken; in plaats daarvan waren de modules het meest succesvol wanneer er gebruik werd gemaakt van beknopte inleidingen, gevolgd door gestructureerde, actiegerichte dialogen. Actieve participatie kan echter mentaal en emotioneel uitdagend zijn voor belanghebbenden die niet gewend zijn hun mening te delen of voor een grote groep te spreken. Om deze druk te beheersen, boekten de opleiders succes met het gebruik van specifieke pedagogische kaders die deelnemers hielpen hun gevoelens te begrijpen en ermee om te gaan, in combinatie met expliciete geruststellingen dat spreken in het openbaar volledig vrijwillig was.

Om de dialoog nog evenwichtiger te maken, werd tijdens de workshops gebruikgemaakt van diverse praktische hulpmiddelen:

- **Werk in kleine groepen:** Werken in tweetallen of kleine werkgroepen bleek zeer effectief om dominante stemmen te temperen, waardoor de meningen van iedereen volledig gehoord en gedeeld konden worden.
- **Tijdgebonden diagnoses en simulaties:** Door gebruik te maken van snelle diagnoserondes en interactieve rollenspel-simulaties slaagde men erin abstracte debatten om te zetten in concrete voorstellen en praktische voorbeelden.
- **Gestructureerde stappenplannen versus vrij debat:** Facilitators merkten een voortdurende evenwichtsoefening op tussen het geven van vrijheid aan deskundigen om vanuit hun ervaring bij te dragen en het handhaven van een strikte structurele opbouw om te voorkomen dat de workshops zouden ontaarden in ongestructureerde klachten of zouden verdwalen in de enorme complexiteit van de onderling verweven crises.

Bovendien vereiste het omgaan met machtsongelijkheid tussen institutionele actoren en lokale burgers een bewuste heroverweging van de eigen autoriteit van de facilitators binnen de leeromgeving. De facilitators leerden dat ze het beeld van de docent als alwetende expert actief moesten ontkrachten, waarbij ze de groep expliciet aanmoedigden om te erkennen dat de deelnemers zelf de echte experts zijn als het gaat om hun lokale context.

Door bovendien verschillende methoden te gebruiken (bijvoorbeeld kleine groepsruimtes zonder aanwezigheid van een begeleider) om ervoor te zorgen dat deelnemers vrij konden overleggen zonder zich beoordeeld te voelen, slaagden de begeleiders erin veilige, gelijkwaardige omgevingen te creëren waarin diverse maatschappelijke profielen gevestigde ideeën konden uitdagen en zichzelf op respectvolle wijze konden uitdagen.

Omgaan met ideologische spanningen en afstemming op materiële realiteiten

De setting met meerdere belanghebbenden leidde vanzelfsprekend tot belangrijke ideologische debatten over de mechanismen van een postgroei-transitie. De meest opvallende wrijvingen deden zich voor rond de volgende thema's:

- **Vertrouwen in de staat en publiek eigendom:** Het concept van socialisatie en openbare voorzieningen leidde tot een heftige discussie vanwege de sterk uiteenlopende relaties met en het historische vertrouwen in de staat onder de internationale deelnemers.
- **Noord-Zuid-geopolitiek van toereikendheid:** Uit de discussies kwamen onderliggende spanningen naar voren over de vraag of benaderingen op basis van lage vraag of energie-toereikendheid, een oplegging van het Globale Noorden vormen wanneer ze worden toegepast in contexten van het Globale Zuiden waar de basisvoorzieningen nog steeds ontoereikend zijn.
- **Markthaalbaarheid versus decommodificatie:** In sectoren zoals huisvesting toonden deelnemers grote weerstand tegen de structurele realiteit dat het vergroten van het aanbod de prijzen niet verlaagt wanneer dit wordt overgelaten aan een speculatieve markt.

Om deze conflicten aan te pakken zonder de dialoog te blokkeren, gaven de facilitators volledige vrijheid bij het uiten van twijfels en maakten ze gebruik van gespecialiseerde strategische onderhandelingsinstrumenten – zoals de *'Mutual Gains Approach'* – om uiteenlopende belangen in kaart te brengen en institutionele voorstellen af te stemmen op de daadwerkelijke behoeften van de buurt.

Uiteindelijk toonden de modules aan dat de meest effectieve manier om ideologische wrijving of weerstand tegen abstracte terminologie te omzeilen, is door het curriculum te baseren op specifieke, op gegevens gebaseerde analyses van het gebied. Door deze absolute materiële behoeften te kaderen rond de gedeelde as van „sociale rechtvaardigheid” en collectief welzijn in plaats van de technische of ideologische termen van „postgroei”, slaagden groepen met meerdere belanghebbenden erin om gemeenschappelijke grond te vinden en samen coherente, hoopvolle routekaarten voor hun steden op te stellen. Een laatste gezamenlijke les betrof de onmisbare rol van politieke wil binnen stadsbesturen. Zelfs in contexten waar de lokale overheid in grote lijnen sympathiek staat tegenover postgroei-ideeën, maakt het ontbreken van een expliciete institutionele toezegging zinvolle betrokkenheid moeilijk en maakt het vooruitgang afhankelijk van het vinden van bondgenoten binnen het bestuur, een proces dat voortdurende vertrouwensopbouw, onderhandeling en belangenbehartiging vereist. Waar politieke wil aanwezig was, fungeerde deze als een versterker voor al het andere dat de modules trachtten te bereiken.

AANBEVELINGEN VOOR HET REPLICEREN VAN HET PROGRAMMA

De volgende aanbevelingen zijn gebaseerd op de overwegingen van partnerorganisaties, feedback van deelnemers en de patronen die tijdens de zes sessies zijn vastgesteld. Ze zijn bedoeld voor opleiders, maatschappelijke organisaties en lokale overheden die overwegen een soortgelijk programma op te zetten.

Over de opzet van het programma

- 1 Gebruik een sectorale structuur die is gebaseerd op basisbehoeften in plaats van op het label 'post-groei'. Dit vergroot het bereik, voorkomt zelfselectie en stimuleert systeendenken door uit te gaan van het vertrouwde.
- 2 Combineer een algemene module die toegankelijk is voor een breed publiek met lokaal aangepaste modules die dieper ingaan op specifieke domeinen. De twee formats vullen elkaar aan; het zijn geen alternatieven.
- 3 Houd vanaf het begin rekening met de beperkingen van het online formaat. Bouw bewust momenten in voor contact tussen deelnemers, overweeg hybride of fysieke elementen waar de middelen dat toelaten, en investeer in infrastructuur om contact na afloop van de cursus te onderhouden (chatgroepen, alumninetwerken).
- 4 Herontwerp de betrokkenheid op het forum: vervang open vraag-en-antwoord-discussies door inline-reacties op specifiek materiaal en structureer vragen die uitnodigen tot het delen van ervaringen.

Over inhoud en sprekers

- 5 Geef de voorkeur aan concrete voorbeelden boven structurele argumentatie, vooral voor een publiek dat nog niet bekend is met post-groei. Historische voorbeelden verbreden de politieke verbeeldingskracht; hedendaagse voorbeelden bieden modellen die kunnen worden nagevolgd.
- 6 Presenteer in elke sessie zowel bottom-up- als top-down-voorbeelden, en maak expliciet onder welke omstandigheden deze in interactie tot stand zijn gekomen.
- 7 Breng alle sprekers van tevoren grondig op de hoogte: deel de sessiestructuur, de volgorde, het profiel van de deelnemers en het bredere kader van de cursus. Houd de presentaties van de facilitator en de sprekers gescheiden.
- 8 Zorg ervoor dat alle sprekers visueel ondersteunend materiaal gebruiken. In meertalige omgevingen vormen dia's een belangrijke cognitieve en taalkundige hulp.

Over diversiteit en inclusie

- 9** Bied materiaal aan op verschillende niveaus van diepgang en in meerdere formaten (tekst, video, podcast) in verschillende talen. Bied meerdere instapmogelijkheden voor deelnemers met verschillende achtergronden.
-
- 10** Houd bij het ontwerp expliciet rekening met de sociaal-demografische heterogeniteit binnen deelnemersgroepen, met name rond onderwerpen – huisvesting, energie, publiek eigendom – waarbij de materiële belangen van deelnemers uiteenlopen. Maak ruimte voor deze heterogeniteit in plaats van deze te nivelleren.
-
- 11** Wees je bewust van de verschillen tussen Oost en West en tussen Noord en Zuid wat betreft de weerklank van postgroei-voorstellen. Investeer in voorbeelden en argumenten die deze scheidslijnen overstijgen, en kies sprekers wier achtergrond de diversiteit van het deelnemersbestand weerspiegelt.
-

Over peer learning en follow-up

- 12** Beschouw peer learning als een kernresultaat, niet als een neveneffect. Investeer in de inrichting van breakoutrooms, meertalige begeleiding en een forumcultuur om de uitwisseling tussen deelnemers zo rijk mogelijk te maken.
-
- 13** Creëer expliciete trajecten van de cursus naar actie: verbindingen met coöperaties, netwerken, lokale campagnes en beleidsprocessen. De cursus verandert hoe mensen denken; de infrastructuur voor de follow-up bepaalt wat ze doen.
-

Bijlage A

Verklarende woordenlijst met sleutelbegrippen

Postgroei

Postgroei is een visie op een welvarende economie waarin in de basisbehoeften van de mens wordt voorzien zonder de grenzen van de planeet te overschrijden en waarin onze economie niet afhankelijk is van eindeloze groei. Er bestaan veel verschillende benaderingen en ideeën op het gebied van postgroei. Deze worden vaak gegroepeerd onder termen als 'degrowth', 'welzijnseconomie' of 'donut-economie'.

Afhankelijkheid van groei

In de huidige, door groei gedreven economie wordt voortdurende economische expansie als essentieel beschouwd. Zonder groei ontstaan risico's zoals stagnatie, werkloosheid en faillissementen. Toch leidt groei zelf tot ongelijkheid, put het natuurlijke hulpbronnen uit en veroorzaakt het andere schadelijke gevolgen. De overgang naar een post-groei-economie die een goed leven voor iedereen garandeert, betekent een verschuiving naar een economisch systeem dat niet afhankelijk is van groei.

Ecosociale crisis

De ecosociale crisis beschrijft het samenkomen van meerdere crises — ecologische, sociale, politieke — die hun oorsprong vinden in het kapitalisme, en benadrukt hoe sociaaleconomische factoren het overschrijden van planetaire grenzen in de hand werken en de gevolgen daarvan verergeren. Dit concept onderstreept hoe de structuren, instellingen, actoren en machtsverhoudingen waaruit het mondiale kapitalisme bestaat, tegelijkertijd zowel de aantasting van het milieu als ongelijkheden versterken.

Hoe racisme, seksisme en kapitalisme elkaar kruisen

Het kapitalisme is afhankelijk van de toegang tot goedkope arbeidskrachten en hulpbronnen, die het deels veiligstelt via systemische ongelijkheden. Op deze manier zijn kapitalisme, racisme en seksisme met elkaar verweven: kapitalistische systemen zijn zowel afhankelijk van raciale en genderhiërarchieën, als dat ze deze versterken. Deze hiërarchieën rechtvaardigen een ongelijke

verdeling van hulpbronnen en marginaliseren bepaalde bevolkingsgroepen. Dit intersectionele perspectief daagt het idee uit dat het simpelweg diversifiëren van de heersende klasse racisme of seksisme kan bestrijden, en benadrukt in plaats daarvan de noodzaak om het onderliggende systeem aan te pakken.

Planetaire grenzen

Planetaire grenzen zijn wetenschappelijk gedefinieerde limieten waarbinnen de mensheid veilig kan functioneren om te voorkomen dat het aardse systeem uit balans raakt. Het overschrijden van deze grenzen vergroot het risico op grootschalige, mogelijk onomkeerbare milieuveranderingen die het vermogen van de planeet om het welzijn van de mens te ondersteunen, zouden kunnen ondermijnen.

Toereikendheid

Het concept van toereikendheid houdt in dat iedereen toegang heeft tot voldoende hulpbronnen en diensten om in zijn of haar dagelijkse behoeften te voorzien, zonder de planetaire grenzen te overschrijden. Toereikendheid ziet er in verschillende contexten anders uit: in rijkere landen kan toereikendheid betekenen dat de vraag of consumptie wordt gerationaliseerd om wereldwijde rechtvaardigheid mogelijk te maken en tegelijkertijd welvaart en welzijn voor iedereen in stand te houden. In armere landen kan het nodig zijn de consumptie te verhogen om aan de behoeften van de bevolking te voldoen.

Decommodificatie

Decommodificatie is het proces waarbij goederen, diensten, ideeën of arbeid worden onttrokken aan de marktlogica, waarbij het doel verschuift van het genereren van winst naar het bevredigen van specifieke behoeften. Dit proces gaat in tegen commodificatie, een centraal element in een op groei gebaseerd economisch systeem, waarin voorheen vrije of non-profit entiteiten zoals diensten, ideeën, de natuur of arbeid voortdurend worden omgevormd tot handelsgoederen voor markttuitwisseling om de economie te laten groeien.

Commons & 'commoning'

Commons zijn zelfbeheerde, door de gemeenschap geleide processen om middelen en relaties te beheren. 'Commoning' is het proces van collectief gebruik, beheer en gemeenschapsopbouw, en biedt een postkapitalistische praktijk die sociale relaties bevordert die verder gaan dan de marktlogica. De commons zijn een vergeten sector van onze samenlevingen en onze economie geweest, en bieden de ruimte waarin gemeenschappen hun eigen regels opstellen. De commons veronderstellen activiteit, communicatie en democratisch beheer. Ze leiden ons weg van lineair denken en individualisme, naar ecosystemen en relaties.

Gemeenschapseconomie

Een gemeenschapseconomie staat ten dienste van de gemeenschap, door middel van lokale verankering, gedeeld eigendom en inclusieve besluitvorming. Welvaart wordt niet langer gemeten aan de hand van het bruto nationaal product, maar aan de hand van collectief welzijn en welvaart. Economische en sociale waarden worden niet onttrokken, maar blijven in de gemeenschap die ze heeft voortgebracht.

Community Wealth Building

Het opbouwen van gemeenschapsrijkdom heeft tot doel de lokale economie te democratiseren en lokale gemeenschappen te versterken door coöperaties een grotere rol te geven en grote instellingen in de stad of buurt te gebruiken als 'ankers' voor ingrijpende sociale en economische transformaties.

Coöperaties

Coöperaties vormen de ruggengraat van de gemeenschapseconomie en genereren zowel sociale als economische waarde door middel van gedeeld eigendom en collectief bestuur. Ze komen in vele vormen voor. Zo zijn er bijvoorbeeld consumentencoöperaties, waar mensen hun middelen bundelen om gezamenlijk goederen of diensten aan te schaffen, en werknemerscoöperaties, waar werknemers gezamenlijk eigenaar zijn van het bedrijf en de winst. Coöperaties kunnen ook allianties van organisaties of buurtcoalities zijn. De afgelopen jaren hebben coöperaties een sterke opmars gemaakt, met name in sectoren als de gezondheidszorg, energie en huisvesting. Ze stellen mensen in staat om de dringende uitdagingen van onze tijd aan te pakken, waarbij de traditionele markt- en overheidssystemen worden omzeild.

Agro-ecologie

Agro-ecologie is een benadering die wetenschap, praktijk en maatschappelijke bewegingen combineert om het agrovoedingssysteem te transformeren als reactie op de klimaatcrisis, het verlies aan biodiversiteit en sociale onrechtvaardigheid. Deze benadering integreert ecologische landbouwpraktijken met principes van ecosociale rechtvaardigheid, daagt de logica van de agro-industrie uit en bevordert voedselsoevereiniteit en zorg voor ecosystemen.

Voedselsoevereiniteit

Voedselsoevereiniteit pleit zowel voor het recht van mensen om te beslissen hoe hun voedsel wordt geproduceerd en geconsumeerd, als voor de bevordering van agro-ecologische modellen die sociale rechtvaardigheid, duurzaamheid en lokale productie voorrang geven boven geglobaliseerde winst. Deze visie houdt een ingrijpende transformatie van het agrovoedingssysteem in, waarbij arbeidsrechten, toegang tot hulpbronnen en maatschappelijke participatie worden gewaarborgd, met agro-ecologie als leidraad voor het opbouwen van eerlijke, veerkrachtige en duurzame voedselsystemen.

Digitale commons

Digitale commons verwijzen naar digitale goederen en infrastructuur die collectief eigendom zijn en democratisch worden beheerd. Ze bevorderen een democratische praktijk, digitale autonomie, inclusieve economische ontwikkeling en een divers en gedecentraliseerd digitaal landschap. Digitale commons bieden inclusieve en herbruikbare infrastructuur voor sectoren zoals media, onderwijs en gezondheidszorg, en dragen bij aan een divers en veerkrachtig digitaal ecosysteem dat minder kwetsbaar is voor monopolies en single points of failure.

Publieke digitale infrastructuur

Digitale infrastructuur omvat zowel fysieke infrastructuur als digitale componenten, waarvan een groot deel in particuliere handen is. Essentiële digitale technologieën moeten onder publieke controle worden geplaatst om hun democratisch bestuur en toegankelijkheid te waarborgen.

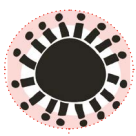

Zorg

Zorg kan worden opgevat als een fundamentele menselijke activiteit die alles omvat wat we doen om de wereld waarin we leven in stand te houden, te onderhouden en te herstellen.

Zorgzame economie

Het neoliberale kapitalisme ondermijnt, zowel institutioneel als ideologisch, de rol van zorg. Deze devaluatie van zorg hangt samen met bredere systemen van uitbuiting op basis van gender, klasse en etniciteit, waarbij vrouwen onevenredig zwaar worden belast. Een zorgeconomie daarentegen stelt zorg, en niet de markt, centraal als basis van ons economisch denken. Zij erkent de transformerende kracht van zorg om dominante kapitalistische normen ter discussie te stellen. De relationele en verzorgende waarden die de kern van zorg vormen, hebben het potentieel om economische systemen te ontwrichten en opnieuw vorm te geven.

Deliberatieve democratie

Deliberatieve democratie is gebaseerd op een ideaal waarin mensen, op basis van gelijke status en wederzijds respect, samenkomen om de politieke kwesties waarmee zij worden geconfronteerd te bespreken en te beslissen over het beleid dat hun leven beïnvloedt. Deliberatie zelf wordt, als een minimum, opgevat als wederzijdse communicatie waarin deelnemers hun voorkeuren, waarden en belangen met betrekking tot zaken van gemeenschappelijk belang afwegen en daarover nadenken.

Metabolisme van stad en platteland

Als steden zouden worden gezien als levende wezens, dan omvat het metabolisme van een stad biofysische uitwisselingen met de natuur. Het merendeel van deze uitwisselingen vindt plaats in stedelijke gebieden en de landelijke omgeving, of deze nu dichtbij ligt of in afgelegen gebieden. Landelijke gebieden voorzien steden van de essentiële grondstoffen en energie en fungeren ook als opslagplaatsen voor hun afval.

Bijlage B

Bibliografie en bronnen per module

Geordend per sessie, met vermelding van het formaat (artikel, video, podcast) en de beschikbare taal.

https://www.tni.org/files/2026-08/CitiesBeyondGrowth_Ed.HandbookAnnexB.pdf

Steden zijn een cruciale motor van ecosociale transformatie. Ze zijn het epicentrum van uitstoot, ongelijkheden en politieke beslissingen die de toekomst van miljoenen mensen zullen bepalen – maar ook de knooppunten van georganiseerde gemeenschappen, coöperaties en lokale overheden die in staat zijn snel te handelen.

Hoe kan een stad van binnenuit worden getransformeerd? Deze handleiding bundelt de ervaringen van het project 'Cities Beyond Growth': een transnationaal educatief programma dat wordt gedragen door zes Europese organisaties met steun van het Erasmus+-programma van de Europese Unie. Het documenteert het conceptuele kader van de postgroei-benadering toegepast op stedelijke schaal, de inhoud en methodologie van de algemene onlinecursus, de zes modules die op elke stad zijn afgestemd, en de lessen die zijn geleerd uit de samenwerking met meer dan duizend deelnemers in Europa en de rest van de wereld. Het is bedoeld voor iedereen die deze educatieve ervaring wil begrijpen, repliceren of aanpassen aan zijn of haar eigen context.

Gefinancierd door
de Europese Unie

Deze publicatie is tot stand gekomen met financiële steun van de Europese Unie. De hierin geuite meningen en standpunten zijn uitsluitend die van de auteur(s) en weerspiegelen niet noodzakelijkerwijs die van de Europese Unie of het Europees Uitvoerend Agentschap voor Onderwijs en Cultuur (EACEA). Noch de Europese Unie, noch het EACEA kan hiervoor verantwoordelijk worden gehouden.

